

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Katedra politologie

Diplomová práce

2024

Vladimir Kuliashov

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Katedra politologie

**Transformace politického režimu v současném Rusku:
Putinův hybridní režim.**

Diplomová práce

Autor práce: Kuliashov Vladimir

Studijní program: Politologie

Vedoucí práce: PhDr. Michael Romancov, Ph.D.

Rok obhajoby: 2024

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 29.04.2024

Vladimir Kuliashov

Bibliografický záznam

KULIASHOV, Vladimír. *Transformace politického režimu v současném Rusku: Putinův hybridní režim*. Praha, 2024. 88 s. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova, Fakulta Sociálních věd, Institut politologických studií. Katedra politologie. Vedoucí diplomové práce PhDr. Michael Romancov, Ph.D.

Rozsah práce: 140 205 znaků

Abstrakt

Tato práce analyzuje transformaci politického režimu v moderním Rusku po rozpadu SSSR. Práce analyzuje teoretické základy studia politických režimů a jejich transformace a koncept hybridních politických režimů. Analytická část práce je věnována studiu historického kontextu transformace politického režimu v postsovětském Rusku, analýze ekonomických, demografických a politických specifik a také analýze důvodů, proč nebyl v Ruské federaci na přelomu století dokončen proces demokratické transformace země. Dále je v práci analyzována transformace politického režimu v období od roku 2000 do současnosti, která je neoddělitelně spjata s ruským prezidentem Vladimírem Putinem. Analyzovány jsou všechny tendence autoritářského upevňování a změny kurzu zahraniční a vnitřní politiky, tj. jinými slovy, práce zkoumá, jak se režim postupně proměňoval. Zvláštní pozornost je věnována také analýze jednotlivých období této transformace a na základě všech zkoumaných údajů je podáno stručné hodnocení možné transformace režimu v budoucnosti. V závěru jsou shrnuty všechny výsledky práce, které mimo jiné obsahují odpovědi na výzkumné otázky a shrnují náš výzkum.

Abstract

This thesis is devoted to the analysis of the transformation of the political regime in modern Russia after the collapse of the USSR. It considers the theoretical foundations of the study of political regimes and their transformation, as well as the concept of hybrid political regimes. The analytical part of this paper is devoted to the study of the historical context of political regime transformation in post-Soviet Russia, analyzing the economic, demographic and political specifics, as well as analyzing why the process of democratic transformation of the country was not completed in the Russian Federation at the turn of the century. Further, the thesis analyzes the transformation of the political regime in the period from 2000 to the present day, which is inextricably linked to Russian President Vladimir Putin. All tendencies of authoritarian strengthening and changing the course of foreign and domestic policy are analyzed, that is, in other words, the paper investigates how the regime was transformed step by step. Also, special attention is paid to the analysis of different periods of this transformation and on the basis of all the studied data, a brief assessment of the possible transformation of the regime in the future is given. The conclusion briefly summarizes all the results of the thesis, which, among other things, contain answers to the research questions and summarizes the results of our study.

Klíčová slova

Rusko, politický režim, transformace, hybridní režim, autoritářství, Putin

Keywords

Russia, political regime, transformation, hybrid regime, authoritarianism, Putin

Title

The transformation of the political regime in contemporary Russia: the Putin hybrid regime.

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval PhDr. Michaelu Romancovovi, Ph.D. za důležité připomínky, pozitivní přístup a především čas, který strávil vedením mé práce. Rád bych také poděkoval své rodině, která mi umožnila studovat v České republice, a své přítelkyni, která mě vždy podporovala.

Obsah

Úvod	9
1. Teoretická část. Koncepce politických režimů.....	12
1.1 Základy analýzy politických režimů.....	12
1.2 Moderní typologie a hlavní typy politických režimů.....	14
1.3 Problematika hybridních politických režimů.....	25
2. Analytická část. Historický kontext transformace politického režimu v postsovětském Rusku	32
2.1 Ekonomická a demografická specifika Ruska po rozpadu SSSR.....	32
2.2 Etapy politického vývoje v postsovětském Rusku	40
2.3 Problémy a rozpory demokratizace Ruska na konci 20. století.....	48
3. Analýza transformace politického režimu v současném Rusku v letech 2000–2018.....	54
3.1. Přejchod moci od Jelcina k Putinovi.....	54
3.2. Počátky Putinova režimu v Rusku v letech 2000–2008.....	57
3.3. Zpřísnění, revizionismus a transformace režimu v letech 2008–2018.	65
4. Analýza současného stavu politického režimu v Rusku a perspektivy jeho další transformace.	71
Závěr.....	77
Literatura a zdroje.....	82

Úvod

Výběr tématu této práce je dán především tím, že Rusko je významným geopolitickým aktérem současného světa a analýza politického režimu a jeho transformační cesty v postsovětském Rusku nám umožní lépe porozumět současné ruské vnitřní a zahraniční politice, včetně možnosti posoudit perspektivy transformace režimu v budoucnosti. Studium transformace politického režimu současného Ruska má tedy vědecký význam i praktické využití. Je třeba také poznamenat, že toto téma je v současné době velmi aktuální, neboť v akademické obci ruských i zahraničních vědců i v samotném Rusku se již řadu let vedou debaty o tom, jak se současný politický režim formoval a co způsobilo neúspěch demokratických transformací a faktický přechod nejprve k hybridní formě režimu a poté k autoritářskému systému. Zdá se nám však, že ve vědeckém diskurzu není dostatek prací a neexistuje komplexní přístup ke studiu tohoto fenoménu, tj. není analyzován celý proces transformace politického režimu od rozpadu SSSR.

Hlavním cílem naší práce tedy bude provést podrobnou analýzu transformace politického režimu v současném Rusku, z níž vyplývají následující výzkumné otázky:

Jak se proměnil politický režim v postsovětském Rusku?

Co bylo příčinou neúplnosti a rozpornosti demokratické transformace v Rusku?

Jak se režim proměnil během prezidentských období V. Putina a jak to ovlivnilo celou společnost?

Jaký je stav současného moderního politického režimu v Rusku?

Na tyto výzkumné otázky se pokusíme odpovědět v naší práci, tedy v jejích jednotlivých kapitolách. A v naší práci se nejprve zaměříme na teoretické studium základů analýzy politických režimů a také se budeme zabývat moderními typologiemi a hlavními typy politických režimů. Pro naši práci bude jistě důležitý i teoretický rozbor pojetí a problematiky hybridních politických režimů. Tento pojem je poměrně mladým fenoménem a souvisí s nedokončeností demokratické transformace, takže takový režim může kombinovat rysy jak autoritářských, tak demokratických politických režimů.

Součástí naší práce bude také analytická část věnovaná historickému kontextu transformace politického režimu v postsovětském Rusku. Podrobně se budeme zabývat ekonomickými a demografickými specifiky Ruska v 90. letech 20. století a poukážeme také na klíčové etapy politického vývoje. Kromě toho bude pro naši studii důležitá analýza problémů a rozporů demokratizačního procesu v Rusku, který nebyl nikdy dokončen.

A konečně v závěrečné části naší práce budeme analyzovat proměnu politického režimu, která proběhla již v 21. století a byla téměř výhradně spojena s ruským prezidentem Vladimírem Putinem. Budeme se tedy zabývat tím, jak se Putinův režim formoval na počátku a čím se stal po více než 20 letech vlády jednoho muže. Také se v naší práci pokusíme na základě rozsáhlých analýz zhodnotit perspektivy další transformace politického režimu v Rusku a v závěru shrneme všechny klíčové poznatky naší práce.

Metodologie práce bude vycházet především z jednopřípadové studie s cílem hlubokého porozumění případu a jeho důkladného prozkoumání. Tato jednopřípadová studie je zpracována na základě studia a syntézy odborné literatury o teoretickém studiu politických režimů, kvalitativní analýzy transformaci politického režimu v současném Rusku a analyzuje jeho současný stav.

V práci byly také použity různé zdroje informací, jako jsou vědecké články v časopisech a speciálních edicích, monografie, statistické údaje, rozhovory s

politiky a články politologů, různé normativní právní akty, Ústava Ruské federace, federální a jiné zákony Ruské federace. Obecně lze říci, že při psaní práce nebyly výraznější problémy s vyhledáváním informací a pramenů, většinu pramenů v teoretické části tvoří uznávané vědecké práce známých politologů, jako jsou Weber, Duverger, Linz, Huntington, Arendtová, Friedrich, Brzezinski, Zakaria a další, což nám pomohlo lépe se seznámit se základy teorie analýzy a studia politických režimů.

V analytické části naší práce jsme se již zaměřili na studium modernějších pramenů, které nám umožnily analyzovat jak názory různých politologů na transformaci režimu v Rusku, tak studovat federální zákony a statistické údaje, abychom mohli tento proces sami zhodnotit. Kromě toho jsme využili i přímo vědecké práce a články některých přímých účastníků politických událostí, které se v té době v Rusku odehrávaly. Většina zdrojů byla volně dostupná na internetu v elektronické podobě a využity byly i některé tištěné publikace.

1. Teoretická část. Koncepce politických režimů

1.1 Základy analýzy politických režimů

Základním pojmem studia fenoménu politického režimu v rámci studia státu a práva je pojem moci. Pomáhá nalézt klíč k pochopení a vymezení hlavních otázek týkajících se povahy moci, což je zase důležité pro analýzu a pochopení podstaty politiky, státu a samotného politického režimu.

Proto jsou otázky moci, tj. podíl elit na jejím výkonu, realizace zájmů různých skupin obyvatelstva a sociální povaha moci, klíčové pro vymezení pojmu "politický režim" a jistě ovlivňují typologii politických režimů.

Například známý německý filozof a sociolog Max Weber se domníval, že hlavní podstatnou složkou politiky je moc. Za moc považoval schopnost uplatňovat svou vůli v rámci sociálního společenství, a to i proti vůli ostatních účastníků sociálních vztahů (Weber, překlad z něm. Skuratov, 2003).

Můžeme tedy tvrdit, že moc existuje v každé lidské společnosti, je základním počátkem společnosti a politiky. Nejdůležitějším typem moci je moc politická, která ovlivňuje všechny sféry společnosti. Politickou moc lze popsat jako politický vliv ve společnosti, schopnost sociálních aktérů legálně jednat a uplatňovat svou vůli k moci s využitím institucí, pravomocí a zdrojů státu. Proto může politická moc ovlivňovat politický režim ve státě následujícími způsoby: za prvé prostřednictvím legislativního procesu, tj. přijímáním a změnou zákonů, nařízení, ústavy atd., které následně regulují politickou činnost ve státě. Za druhé, politická moc disponuje určitými zdroji, např. finančními, materiálními, informačními, které může v rámci své činnosti v politickém zájmu využívat k efektivnímu řízení státu, nebo ke kontrole společnosti a státu (Kolsarieva, 2017).

Neměli bychom také zapomínat, že politická moc má monopol na státní legitimní právo používat násilí, a to prostřednictvím kontroly ozbrojených sil a policie, zakladatelem konceptu monopolu na násilí byl Max Weber. Z tohoto

pohledu může moc toto právo využívat buď z pozitivní stránky, například k udržení pořádku ve společnosti, k zabránění šíření kriminality, nebo z negativní stránky, například k udržení své moci a kontroly nad společností (Weber, překlad z něm. Davydova, 1990).

Můžeme tedy tvrdit, že politická moc má vždy přímý vliv jak na utváření politického režimu ve státě, tak na společnost jako celek prostřednictvím konkrétních forem a metod výkonu moci. Po zvážení pojmu moci můžeme přistoupit k úvahám a analýze takového jevu, jakým je politický režim.

V politologickém diskurzu se běžně rozlišuje několik přístupů k definici politického režimu. Například známý francouzský vědec a politolog Maurice Duverger ve své formulaci tvrdí, že politický režim je spíše zvláštním sociálním mechanismem, způsobem řízení společnosti, který kombinuje na jedné straně základní zákonitosti voleb, hlasování a rozhodování a na druhé straně způsoby politické participace stran a zájmových skupin (Duverger, překlad z fr. Zimina, 2000).

Na druhé straně je politický režim v širším slova smyslu systémem metod, technik a prostředků výkonu politické moci ve státě. Právě politický režim odpovídá za povahu realizace politické moci, za interakci státu se společností a společností s jednotlivcem. Shrneme-li tedy a odpovíme-li na otázku, co je politický režim, můžeme konstatovat, že politický režim je chápán jako zvláštní forma politického řízení, soubor technik, prostředků, metod, s jejichž pomocí se uskutečňuje regulace politických vztahů ve společnosti, ve státě, a také je politický režim považován za způsob fungování politického systému (Feras, 2019).

Samotný pojem "politický režim" byl uveden do vědeckého oběhu politology ve 20. století a od té doby zůstává definice a klasifikace politických režimů důležitým výzkumným a vědeckým úkolem.

1.2 Moderní typologie a hlavní typy politických režimů

V současnosti různí vědci a badatelé identifikovali obrovské množství politických režimů, ale v politologickém diskurzu je běžné používat několik přístupů ke klasifikaci, z nichž nejznámější jsou dichotomická a polychotomická (která zahrnuje i trichotomickou) typologie politických režimů (Charitonova, 2017).

Dichotomie politických režimů znamená především rozdělení samotných režimů na demokratické a nedemokratické. Zde je vše zcela jasné a jednoznačné, režim může být buď demokratický, nebo nedemokratický, hlavním problémem dichotomie je vymezení hranic mezi těmito kategoriemi.

Trichotomické nebo polychotomické typologie zase rozdělují politické režimy do tří nebo více typů. Například klasická běžná trichotomie demokracie – autoritářství - totalitarismus se ve 20. století používala poměrně často a v politologickém diskurzu se používá dodnes. V této trichotomii se autoritářské režimy vyznačují koncentrací moci v rukou jedné nebo malé skupiny a absencí svobodných a spravedlivých voleb. Totalitarismus je naproti tomu charakterizován snahou o plně organizovanou společnost a totální kontrolu jednotlivce ze strany moci, radikální proměnou celého společenského systému, neponecháváním prostoru pro svobodu jednotlivce a sociálními rozpory. Demokratické režimy se naproti tomu vyznačují svobodnými a spravedlivými volbami, právním státem a ochranou občanských svobod.

Je však také třeba poznamenat, že takové přístupy mají i své nevýhody, například hlavním problémem při použití trichotomie bude konceptualizace a operacionalizace přechodné kategorie – hybridního režimu (Charitonova, 2017).

Hybridní režimy se vyznačují přítomností autoritářských i demokratických prvků. Tomuto pojmu a jednotlivým politickým režimům se budeme podrobněji věnovat později v naší práci.

Jako příklad trichotomické typologie politických režimů můžeme uvést i známou nevládní organizaci Freedom House, která zkoumá stav politických a občanských svobod a na základě svých výzkumů rozděluje země do tří typů – Free, Partially Free, Not Free. Jak vidíme, jedná se rovněž o trichotomický přístup, který odráží míru politické svobody v různých zemích a často se používá k analýze politického režimu. (Freedom House, 2023).

Jiné polychotomické typologie rozlišují 4 nebo více typů politických režimů. Zde můžeme uvést klasickou typologii Juana Linze a Alfreda Stepana, kteří na základě několika kritérií odlišnosti režimů rozlišili následující politické režimy – demokracii, totalitarismus, autoritářství a další dva zvláštní typy, posttotalitarismus a sultanismus. Tyto režimy představují ideální typy a liší se od sebe čtyřmi hlavními charakteristikami: mírou politické mobilizace občanů, úrovní pluralismu, mírou ideologizace a konstitutivností moci vůdce nebo vládnoucí skupiny. Podle Linze se tyto složky vyskytují v různých konfiguracích v různých politických režimech a konkrétní kombinace složek určuje typ režimu (Linz, 2000).

Kromě výše uvedených typologií politických režimů můžeme zmínit také typologii nedemokratických režimů Samuela Huntingtona, který identifikoval čtyři typy nedemokratických režimů: režim jedné strany, vojenský režim, osobní diktaturu a oligarchii. V tomto rámci jsou vojenské režimy charakterizovány dominantní rolí armády ve vládě a politice. Režimům jedné strany dominuje jedna politická strana, která vylučuje nebo minimalizuje konkurenci ostatních politických sil. Osobní diktatury se vyznačují tradičními, dědičnými nebo charismatickými vůdci a absencí moderních demokratických institucí a politického pluralismu. Oligarchické režimy se vyznačují vládou malé skupiny jednotlivců nebo rodin, často za účelem osobního finančního prospěchu (Huntington, 2004).

Lze tedy shrnout, že v závislosti na výzkumných cílech politické analýzy lze vybírat z různých klasifikací politických režimů, kterých je, jak vidíme, skutečně velké množství.

Dále přejdeme k analýze jednotlivých politických režimů, jejich hlavních charakteristik a klíčových složek, v rámci naší práce se budeme podrobně zabývat demokratickými, autoritářskými, totalitními a hybridními politickými režimy, aby bylo možné komplexně prozkoumat transformaci politického režimu v Rusku. To je nezbytné pro podrobnou analýzu transformace moderního politického režimu v Rusku na základě teoretického rámce naší studie.

Autoritářské a totalitní režimy. Totalitní režimy, se vyznačují naprostou státní kontrolou nad životy občanů a potlačováním osobních svobod. Významnou teoretičkou totalitarismu byla německo-italská politoložka a filozofka Hannah Arendtová. Ve své knize Původ totalitarismu analyzovala vznik totalitních režimů ve 20. století a identifikovala klíčové rysy totalitarismu, jako jsou charismatický vůdce, propaganda, teror a systém jedné strany (Arendtová, 1996).

Dalším vlivným dílem o totalitarismu je "Totalitní diktatura a autokracie" německého politologa Karla Friedricha a Zbigniewa Brzezinského, vydaná v roce 1956, která definuje totalitarismus jako systém vlády, který se snaží ovládat všechny aspekty společnosti a jednotlivce prostřednictvím oficiální ideologie. Brzezinski a Friedrich ve svém díle identifikují hlavní znaky totalitního politického režimu, mezi něž mimo jiné patří: existence ideologie, existence jediné strany, v jejímž čele stojí diktátor, přísná cenzura, masové represe a teror a totální kontrola nad společností (Friedrich & Brzezinski, 1965)

Shrneme-li, můžeme konstatovat, že totalitní režim vytváří politický systém určitého typu, který je často spjat s osobností vůdce, podporovaný a vnucovaný elitami. K zajištění nadvlády státu (v čele s vůdcem) nad společností se používají různá opatření a prostředky, v nichž hlavní roli hraje zjevné násilí a teror. Aktivně se používají politické, ekonomické, ideologické a propagandistické metody kontroly.

Vznik totalitních režimů ve 20. století byl způsoben řadou příčin. Mezi nejčastější z nich patří obtížný přechod řady zemí do průmyslové fáze vývoje se slabými a neposílenými demokratickými institucemi, atomizace společnosti v důsledku rychlé destrukce předindustriálních společenských struktur a institucí, neschopnost vládnoucích elit řešit problémy modernizace pomocí mechanismů práva a volného trhu (Derluguian, 2008).

Německý a americký badatel, sociolog a filozof Erich Fromm ve své knize „Útěk ze svobody“ tvrdil, že totalitarismus je projevem mentálních charakteristik autoritářské osobnosti, její extrémní formou. Únik před svobodou nejnázorněji ilustruje společnost v hitlerovském Německu, kde totalitarismus vzkvétal a dal vzniknout několika mechanismům úniku před svobodou, jako je náčelnictví a konformismus (Fromm, překlad Alexandrova, 2017).

Ve 20. století svět poznal mnoho totalitních režimů, z nichž nejznámější jsou například komunismus, fašismus a nacismus. Komunismus byl historicky první formou totalitarismu, vyvinul se z dávného snu lidstva o všeobecné rovnosti a sociální spravedlnosti. Komunistický totalitarismus ve větší míře než ostatní odrůdy vyjadřuje hlavní rysy tohoto systému, neboť předpokládá úplné odstranění soukromého vlastnictví, a tedy i veškeré autonomie jednotlivce a absolutní moci státu.

Fašistický režim byl v Itálii poprvé nastolen v roce 1922. Vyznačoval se autoritářskou vládou, silným nacionalismem a militarismem, rozsáhlým používáním propagandy, podporou korporativismu a antikomunismu, což vedlo k brutálnímu a represivnímu režimu, který se vyznačoval rozsáhlým porušováním lidských práv, cenzurou a potlačováním disentu. Cílem italského fašismu nebylo ani tak radikální vybudování nové společnosti, jako spíše revitalizace italského národa a požadavek obnovení velikosti a nastolení trvalé státní moci (Polinovskaya, 2018).

Nacismus jako skutečný politický a společenský řád byl v Německu nastolen v roce 1933. Byl to vysoce konsolidovaný totalitní režim, který si mnohé vypůjčil od sovětského komunismu, zejména formu organizace totalitní strany a státu. Režim používal propagandu, tajnou policii a násilí k udržení moci a potlačení disentu. Tato ideologie byla založena na rasistických, antisemitských a nacionalistických názorech, které vedly ke zvěrstvům, jako byl holocaust a druhá světová válka (Eman, 2006).

Závěrem lze říci, že totalitní režimy jako nacistické Německo, fašistická Itálie a komunismus představovaly naprostý odklon od tradičních modelů vládnutí, které se vyznačovaly centralizovanou kontrolou, propagandou, potlačováním nesouhlasu a kultem osobnosti vůdce. Tyto režimy po sobě zanechaly temné dědictví v podobě porušování lidských práv, válek a rozsáhlého ničení.

Dále se v této části naší práce budeme věnovat analýze tzv. **autoritářských režimů**. Autoritářstvím a jeho charakteristikami se zabývali různí politologové a teoretici, včetně Juana Linze, který, jak jsme již uvedli, popsal hlavní rysy autoritářství jako omezený politický pluralismus, absenci vůdce, absenci jasně definované ideologie, nedostatek politické mobilizace obecně, a tedy nízkou míru politické participace a formálně vymezené hranice moci vůdce/elity (Linz, 2000).

Za zmínku stojí také studie Fareeda Zakarii, který k tomuto tématu významně přispěl a definoval autoritářství jako režim, v němž politická moc není omezena ústavou nebo zákony, ale je v rukou jednotlivce nebo malé skupiny, která se nezodpovídá občanům. Již koncem 20. století, v roce 1997, předpověděl vznik neliberálních demokracií, tedy v podstatě hybridních autoritářských režimů, a ve svém článku vyjádřil obavy, že populističtí autokraté se stávají trendem v mnoha zemích, a to i v těch, které zdánlivě mají svobodné a spravedlivé volby, ale které často nedbají na základní práva svých občanů (Zakaria, 1997).

A skutečně dnes ve světě vidíme, že podle výpočtů Freedom House je více než polovina zemí světa buď částečně svobodná, nebo vůbec nesvobodná. A jak ukazují jejich údaje, autoritářské režimy za posledních 17 let celosvětového úpadku demokracie posílily (Freedom House, 2023).

Existuje mnoho různých forem autoritářských režimů, z nichž nejznámější jsou:

- Vojensko-byrokratický autoritarismus – vojenská diktatura, která je naopak posilována byrokracií, tato forma se objevila v některých latinskoamerických zemích v polovině 20. století.

- Předtotalitní autoritářství – jak je z názvu patrné, označuje režim, který předchází nastolení plnohodnotného totalitního režimu.

- Postkoloniální autoritářství – často se vyskytuje v zemích, které získaly nezávislost po zničení koloniálního systému, například v bývalých koloniích v Africe.

- Korporátní autoritářství – pro tento typ je charakteristické propojení velkého byznysu a státu, kdy korporace mohou v politickém systému výrazně ovlivňovat politiku, např. režim "nového státu" v Portugalsku.

- Etnický autoritarismus – kvazidemokratický režim, který vylučoval a omezoval práva celých skupin občanů ve státě, např. režim apartheidu v Jihoafrické republice.

- Sultanismus – zvláštní režim autoritářství charakterizovaný neomezenou mocí sultána, v němž nemusí být nutně přítomna žádná strana nebo ideologie (Melville, 2020).

Poté, co jsme charakterizovali autoritářský režim a analyzovali hlavní rysy, charakteristiky a formy autoritářské vlády, můžeme nyní přistoupit k jeho srovnání s totalitním režimem a nastínit jejich rozdíly. Hlavním rozdílem mezi totalitním a autoritářským režimem je míra státní kontroly nad společností.

V totalitních režimech se stát snaží kontrolovat všechny aspekty života občanů a zcela ovládat společnost. Stát se vyznačuje jedinou politickou stranou s charismatickým vůdcem, vysoce centralizovaným a kontrolovaným hospodářstvím a používáním propagandy k manipulaci s veřejným míněním a potlačování nesouhlasu a opozice.

V autoritářských režimech má stát vysokou míru kontroly nad společností, ale klade menší důraz na úplnou kontrolu. Politická opozice je často omezena nebo potlačena, ale občanská společnost není zcela potlačena. Přestože stát hraje velkou roli v ekonomice, není tak centralizovaný jako v totalitních režimech.

Zjednodušeně řečeno, totalitní režimy se vyznačují totální státní kontrolou, zatímco autoritářské režimy se vyznačují vysokou mírou státní kontroly, ale menším důrazem na totální kontrolu.

Demokratické režimy. V této části naší vědecké práce se neobejdeme bez rozboru toho, co je demokratický režim v teorii a v praxi, rozebereme jeho hlavní charakteristiky a typy.

Demokratický režim nebo jinak – demokracie je ve světě dlouho známý způsob politického uspořádání života společnosti. Samotné slovo demokracie, jak známo, pochází ze dvou řeckých slov "demos" a "kratos", což v doslovném překladu znamená lid a moc. Vycházíme-li tedy z významu těchto slov, hovoříme-li zjednodušeně, demokracie je moc lidu. Tím se tento politický režim liší od jiných nedemokratických forem, v nichž může být moc soustředěna v rukou jedné osoby nebo skupiny osob (Hyland, 1995).

Protože historie vzniku pojmu "demokracie" sahá až do starověkého Řecka, je za rodiště demokracie považováno právě toto město, kde v 5.-6. století př. n. l. vznikly v Athénách tzv. městské státy – polis. Je třeba poznamenat, že se obecně jednalo o pro tehdejší dobu netypickou formu vlády, neboť převládajícími režimy té doby byly autokracie a oligarchie, a dokonce i tak slavní antičtí filozofové jako

Platón a Aristoteles se k této formě vlády stavěli velmi skepticky a upozorňovali na řadu nedostatků (Isaev, 2015). Tento model demokracie je pro dnešní dobu netypický také proto, že to, co si pod pojmem demokracie představovali tehdejší obyvatelé antického Řecka a zejména to, co zkoumali antičtí filozofové ve filozofických rozpravách, se velmi liší od představ o demokracii pro nás dnes.

Pro obyvatele polis ve starověkém Řecku byla demokracie formou řízení jejich městského státu prostřednictvím mechanismů přímé demokracie, tj. jinými slovy, místo volených zástupců z lidu rozhodovali o politických otázkách sami občané polis. Podle tehdejších zákonů byl plnoprávným občanem pouze svobodný, dospělý muž, a proto se občané polis scházeli v Ekklesii (to je nejvyšší orgán státní moci, lidové shromáždění), projednávali různé hospodářské a politické otázky a poté o nich hlasovali (Dahl, 2007).

Je zřejmé, že takový model správy je dnes nemožný a nepoužitelný, s výjimkou místní komunální úrovně, kde počet obyvatel nepřesahuje několik tisíc. Na tehdejší dobu byl částečně možný i díky tomu, že plnohodnotnými zástupci lidu byla omezená skupina občanů, tj. dospělých mužů. Ostatní kategorie občanů, jako děti, ženy, otroci, cizinci, se na politickém životě společnosti nijak nepodílely (Rothchild, 2007). I přesto se však do mechanismu přímé demokracie zapojily desetitisíce obyvatel antického Řecka, což je i na dnešní dobu poměrně hodně.

Jak jsme již uvedli dříve, dnešní chápání demokracie se od antického poněkud liší a hlavní klíčový rozdíl spočívá v tom, že v moderním světě byl zaveden jiný model demokracie, a to zastupitelská forma demokracie. Občané se přímo neúčastní zákonodárného procesu, ale místo toho volí své zástupce, tj. tento model je založen především na principu delegace, který vylučuje přímou účast na politickém rozhodování. Jedná se o formu, která byla v průběhu staletí zdokonalována, modernizována a získala nové podstatné rysy. Tento model je aktuální i pro naši dobu a je vedoucím modelem v mnoha státech světa, vychází z několika klíčových principů, a to: vlády většiny, rovnosti občanů, ochrany práv a

svobod, právního státu, dělby moci a volitelnosti zastupitelských orgánů moci (Manen, 2008).

Ale vraťme se trochu zpět a zkusme si formulovat, co je to demokracie. Jak napsal známý badatel Juan Linz: "demokratický systém je politický systém, který umožňuje svobodnou formulaci politických preferencí prostřednictvím práva na svobodu shromažďování, informací a komunikace s cílem pravidelné nenásilné volby vůdců na základě otevřené soutěže" (Linz, překlad Stříbrné, 2018).

Můžeme tedy shrnout, že z historického hlediska převládaly dva základní modely demokracie, zastupitelská a přímá demokracie. Stejně jako v případě definice různých typů politických režimů se však různí badatelé neshodnou na tom, kolik existuje praktických realizací forem demokracie.

Například známý americký politolog Robert Dahl, který je zakladatelem pluralistického modelu demokracie, chápe demokratický model jako pluralitu různých skupin, které spojují společné zájmy. To znamená, že podle tohoto modelu se vlastně na politickém procesu podílejí sociální skupiny občanů, které ovlivňují přijímání státních rozhodnutí, a nikoli jejich jednotliví zástupci. Zjednodušeně řečeno, tento model je založen na konfliktu těchto skupin a hledání kompromisních řešení mezi nimi; badatelé jej rozlišují jako samostatnou formu demokracie vedle přímé a zastupitelské demokracie (Dahl, 1992.).

Jak víme, v historii existovaly i jiné formy demokratického systému, například oligarchická demokracie, kde vládnoucí třída upřednostňovala především zájmy velkých vlastníků. Dalším příkladem je "socialistická demokracie", která deklarovala diktaturu proletariátu a důraz na vůli prostého lidu, za svůj hlavní úkol si stanovila odstranění tříd, ale ve skutečnosti byl tento model spíše diktaturou nad proletariátem, která neměla s ostatními formami demokracie nic společného. Existovaly i jiné modely demokracie, ale těmi se nyní v rámci naší práce nebudeme zabývat (Fenenko, 2012).

Můžeme tedy konstatovat, že v moderním politologickém diskurzu je demokratický režim charakterizován především dělbou moci, principem delegace moci z lidu na jeho zástupce, volitelností a zastupitelností státní moci. Rovněž demokratický režim uznává vládu práva, hlásá zásady ochrany práv a svobod občanů a zavádí mechanismy kontroly činnosti úřadů.

Nicméně i v moderní západní politologii, kde panuje shoda, že demokracie je základní formou efektivního řízení státu, existují neshody ohledně toho, zda je demokratický režim vždy vhodnějším politickým režimem pro všechny země a národy. Vždyť demokracie předpokládá zásadní institucionální reformu společnosti, a pokud je ve státě realizována například pouze volební moc, ale není realizován princip dělby moci, nelze takový stát označit za demokratický.

Podle našeho názoru se zde setkáváme s takovým pojmem, jako je demokratická tranzice, a to je jistě také samostatné důležité téma pro naši studii, protože přechod k demokracii není tak rychlý proces, jak se zdá. Je to dlouhý historický proces, který je možný pouze tehdy, pokud společnost dosáhla určité vysoké ekonomické úrovně, kdy se ve státě zformovaly mechanismy a prvky občanské společnosti, je třeba také poznamenat, že přechod k demokracii není možný bez zvýšení úrovně politické kultury občanů, zvýšení zájmu občanů o účast v politickém procesu. Demokratizace tedy vyžaduje stabilní stát a zformovanou občanskou společnost.

Demokratický režim má samozřejmě stejně jako každý jiný své nedostatky a vnitřní rozpory. Jedním z klíčových nedostatků je tak podle našeho názoru rozpor mezi politickými formálními právy a skutečnými prostředky občanů. Tento rozpor popsal francouzský badatel Alexis de Tocqueville, který poukázal na to, že demokracie není schopna zajistit rovnost v rozdělování práv občanů (Pisarevská, 2016).

Jinými slovy, ne vždy je možné zásadu rovnosti realizovat v praxi, protože například běžný občan nemá stejné prostředky a vliv jako například šéf ropné

společnosti. Politická rozhodnutí tak mohou zcela jistě ovlivňovat lidé nebo skupiny lidí, kteří disponují významnými zdroji, ať už finančními, informačními nebo silovými.

Moderní demokracie tak čelí mnoha výzvám a vnitřním rozporům, zvláště bychom chtěli zmínit problém kompetence a racionality voličů, o kterém psal už Platón ve starověku, problém tyranie většiny, problém mezi demokratické samosprávou, který zkoumal polský politolog A. Przeworski a další.

Na pozadí různých rozporů se dokonce objevil termín "demokracie s adjektivy", který do vědeckého diskurzu zavedli američtí badatelé S. Levitsky a D. Collier. Tento pojem bývá spojován s nedokonalými, spíše až fasádními pseudodemokraciemi, v nichž jsou základní demokratické principy realizovány jen částečně. Jinými slovy, demokracie s adjektivy jsou typem hybridních režimů, které balancují mezi demokratickými a nedemokratickými režimy, ale o tom až v další části naší studie (Shitova, 2014).

Shrneme-li tedy, že i ten nejideálnější demokratický systém není zbaven vnitřních rozporů, je uznáván a ve světě je nejefektivnějším a nejhumánnějším způsobem řízení státu. Demokracie je dnes nejstabilnější a nejoptimálnější formou politického zajištění různých zájmů občanů a zárukou jejich práv a svobod. Právě v demokratických společnostech, kde jsou respektována a dodržována práva občanů, kde existuje právní stát a dělba moci, je možné vybudovat skutečně efektivní politický a ekonomický systém.

Dále budeme analyzovat pojem hybridní politický režim, který je z vědeckého hlediska dosti zastřený, tento pojem je v rámci naší studie velmi důležitý pro pochopení toho, jak se politický režim v současném Rusku proměnil.

1.3 Problematika hybridních politických režimů

Jedním z nejdůležitějších pojmů v naší výzkumné práci je pojem hybridní politický režim, je pro nás důležité studovat tento fenomén komplexně, protože hybridní režim je režim, který dlouhodobě převládá v dějinách moderní Ruské federace. Navíc problematika hybridních režimů od počátku 90. let 20. století do současnosti získává v politologickém diskurzu na popularitě, protože právě pochopení podstaty hybridních režimů je klíčem k tomu, jak se transformovaly státy v druhé polovině 20. století a na počátku 21. století, tedy během tzv. třetí vlny demokratizace, která proběhla také na území postsovětského prostoru. Právě nedokončenost třetí vlny demokratizace vedla ke vzniku mnoha hybridních režimů ve světě, režimů, v nichž se přechod k demokracii změnil spíše v transformaci s nedemokratickým výsledkem.

V této části se však pokusíme na tyto a další otázky odpovědět, abychom zjistili, co to vlastně hybridní režim je, jak vznikl a jaké vlastnosti mu akademičtí badatelé přisuzují.

Hybridní režimy, "demokracie s adjektivy", pseudodemokracie, delegované demokracie nebo kvazidemokracie, s těmito a mnoha dalšími definicemi se lze často setkat při analýze akademických diskusí o hybridních režimech. Pojem hybridní režim se zformoval v rámci paradigmatu studia demokratizačního procesu a studiem hybridních režimů se zabývalo a zabývá mnoho významných západních badatelů, v naší práci budeme odkazovat na práce G. O'Donnella, F. Schmittera, L. Diamonda, L. Morlina, Colliera, Levitského a mnoha dalších.

Je však třeba poznamenat, že i přes aktuálnost tohoto vědeckého tématu a určitou míru rozpracovanosti zůstává problematika fungování a transformace hybridních režimů v politologii stále poměrně kontroverzním tématem. A samotná teorie vyžaduje další vědecké propracování, zejména pokud jde o otázku typologie a klasifikace hybridních režimů.

Tak například někteří badatelé se shodují na tom, že hybridní režimy jsou podtypy autoritářství (konkurenční autoritářství, neoautoritářství, kapitalistické atd.), které jsou částečně oslabeny pomocí formálních dekorativních demokratických institucí. Jiní tvrdí, že hybridní režimy jsou podtypy demokracie (neliberální, nesvobodná, delegovaná atd.), tedy demokracie s adjektivy. Zvláštní režimy, které nelze označit za plně autoritářské, ale které nesplňují všechna kritéria rozvinutých svobodných liberálních demokracií. V politologii se však obecně soudí, že hybridní režim je politický režim, který se nachází mezi demokracií a autoritářstvím a kombinuje prvky demokratického a autoritářského systému, ale není ani jedním z nich v čisté podobě. Hybridní režim v podstatě simuluje demokracii, zakrývá se krásnou fasádou demokratických institucí a napodobuje úplnost demokratické tranzice. Je však také důležité si uvědomit, že hybridní režim je imitací ve dvou směrech (Shkel, 2014).

Jak tvrdí známý politolog E. Shulman, hybridní režimy simulují nejen demokratické instituce, ale také předstírají, že jsou diktaturami, ačkoli jimi nejsou. S tím nelze nesouhlasit, protože autoritářské diktatury minulosti spočívaly především v násilných metodách vládnutí a udržení moci a jen částečně se například opíraly o propagandu. Moderní hybridní režimy jsou stabilnější a odolnější a jejich odolnost je založena spíše na propagandě než na násilí. Cílené násilí, nízká míra represe a silné spoléhání na propagandu jsou tím, co odlišuje hybridní režimy od čistých autokracií, které jsme zkoumali v minulém odstavci (Shulman, 2014).

Vraťme se však ke kontroverznější otázce tohoto tématu, totiž k teoretickému základu typologizace hybridních režimů. Jako první se hybridními režimy zabývali, aniž by však zmínili samotný termín hybridní režim, američtí badatelé D. Collier a S. Levitsky, ve své vědecké práci "Democracy with adjectives: a conceptual innovation in comparativism". Provedli první dělení typů demokracií a identifikovali více než 500 typů, které zahrnovaly jak rozvinuté

liberální demokracie, tak demokracie defektní, které z určitých důvodů nemohly patřit do prvního typu (Collier & Levitsky, 1997).

Larry Diamond, americký politolog a přední současný odborník v oblasti studií demokracie, se rovněž zabýval hybridními režimy. Identifikoval nový typ režimů a nazval je pseudodemokracie. Tento termín je odrazem hybridních režimů, v nichž demokracie nefunguje a formální instituce a postupy nezajišťují politickou konkurenceschopnost a nezaručují ochranu práv a svobod občanů. Píše, že existence volebního systému s více stranami nezaručuje existenci demokratického systému. Jinými slovy se domnívá, že pseudodemokracie jsou ve své podstatě podobné volebním demokraciím, v nichž vládnoucí aktér dělá vše pro to, aby si udržel svou roli a zajistil si neodvolatelnost moci (Diamond, 2002).

Diamond také tvrdí, že hlavním rysem pozdního období třetí vlny demokratizace je velký nárůst politických režimů, které nejsou zjevně demokratické a na druhé straně jsou tradičně autoritářské. Autor ve své práci upozorňuje i na další zajímavý moment, poukazuje na to, že existuje korelace mezi velikostí země a typem režimu, takže méně zalidněné země mají tendenci k demokratičtějším režimům, zatímco země s velkým počtem obyvatel mají zhruba dvakrát větší tendenci k autoritářství (Diamond, 2002).

Na úsvitu politického diskurzu o hybridních režimech je navíc třeba zmínit práce G. O'Donnella a F. Schmittera, kteří ve svých pracích již v 80. letech 20. století rozlišovali dva přechodné politické režimy – dictoblandu a demokracuru. Dictoblada je liberalizace bez demokratizace a demokratizace bez liberalizace je demokracura. Jak vidíme, dva klíčové pojmy v tomto pojetí jsou demokratizace a liberalizace, které podle autorů mohou vést režim k demokratické transformaci pouze za předpokladu, že jsou prováděny společně. V prvním případě je dictoblada hybridní formou, v níž existuje systém politických práv a svobod, jsou možné i neregulérní volby, ale tento systém postrádá kontrolu nad mocí a jakoukoli transparentnost politického systému. Ve druhém případě popsali demokracuru –

formu politického systému, v němž neexistuje žádná politická soutěž a volby jsou zcela pod kontrolou vládnoucí elity (O'Donnell, Schmitter, 1986).

Později tentýž argentinský politolog Guillermo O'Donnell publikoval svou práci o delegativní demokracii. V ní popsal nový typ demokracie, který je podle jeho názoru méně liberální než zastupitelská liberální demokracie, a poznamenal, že takové delegativní demokracie nejsou institucionalizované a mají tendenci vracet se k autokratickým způsobům vládnutí. Jako příklad uvedl latinskoamerické země, konkrétně Brazílii, Argentinu a Peru. Vznik delegativní demokracie v těchto zemích byl způsoben obtížným socioekonomickým prostředím, které v té době existovalo (O'Donnell, 1994).

Podle mého názoru je tento koncept podobný teorii jiného známého badatele Farida Zakarii, který v roce 1997 popsal tzv. neliberální demokracie. Podle něj vede ke vzniku těchto režimů absence rozvinutých občanských institucí a mechanismů ochrany demokratických práv a svobod. Zakaria poznamenává, že volby v takových neliberálních demokraciích režim neohrožují, ale naopak je legitimizují doma i v zahraničí, neboť se v podstatě jedná o volby bez možnosti volby. Zde je vhodné připomenout například projev maďarského premiéra Viktora Orbána z roku 2014, který prohlásil, že budoucnost Maďarska je v neliberální demokracii, protože idea liberalismu se vyčerpala. O deset let později je Viktor Orbán stále maďarským premiérem a prostřednictvím voleb zajišťuje, jak popsal Zakaria, legitimitu režimu neliberální demokracie (Zakaria, 1997).

Jak není těžké si všimnout, výše zmínění klasičtí teoretici hybridních režimů, jak jsme již psali dříve, analyzovali hybridní režim v rámci toho, že se jedná o zvláštní podtyp demokracie, její pseudoformu. Existovali však i další teoretici, kteří hybridní režimy odkazovali spíše k podtypům autoritářství, své koncepci autoritářských režimů vytvářeli pomocí adjektiv.

Například nejznámější a nejuznávanější teorie konkurenčního autoritářství, kterou vytvořili S. Levitsky a L. Wei. Tito badatelé, navzdory tomu, že na počátku

nultých let bylo populárnější analyzovat hybridní režimy v rámci teorie přechodu k demokracii, dospěli k závěru, že různé přechodné režimy by měly být analyzovány v rámci teorie autoritářství. Poznamenali však, že tyto režimy nemají čistě autoritářskou povahu a v mnoha charakteristikách se od ní liší. Například v konkurenčních autokraciích formální demokratické instituce umožňují účast opozice v boji o moc, ale v takovém boji je opozice vždy v záměrně nerovném postavení, a proto volební procedury nezajišťují konkurenceschopnost (Levitsky & Way, 2002).

Jinými slovy, v takových režimech jsou volby sice spravedlivé, ale nejsou soutěžní a férové, protože vládnoucí orgány vytvářejí nerovné podmínky, využívají administrativní prostředky, pronásledují opozici, zbavují oponenty rovného zastoupení v médiích a využívají další různé možnosti, jak vyvíjet nátlak na své politické oponenty. Jak píše sami výzkumníci, úřady porušují vlastní demokratické zákony do té míry, že režim přestává splňovat požadavky, které by jej klasifikovaly jako demokracii. To znamená, že v takových režimech sice existuje konkurence v boji o moc, ale je od počátku neférová, odtud název – konkurenční autoritářství. V protikladu ke konkurenčnímu autoritářství se označují režimy uzavřeného autoritářství, které jsou svými charakteristikami podobné plnohodnotným autokraciím (Levitsky & Way, 2002).

Při rozvíjení myšlenky, že hybridní režimy nejsou formou neúspěšného přechodu k demokracii, ale spíše novým podtypem autoritářství, se můžeme obrátit také na práce rakouského politologa a akademického badatele Andrese Schedlera. Ten ve svém souboru článků "Volební autoritářství: Dynamika nesvobodné soutěže" uvažuje o volebním autoritářství jako o nové samostatné formě politické struktury, která má své vlastní mechanismy legitimizace a fungování. Sám autor takové režimy charakterizuje takto: "volební autoritářství není demokracií, ale zároveň nepoužívá pravidelně otevřenou represi. Pořádáním pravidelných voleb se takové režimy snaží získat alespoň zdání demokratické legitimacy a doufají, že tím uspokojí jak vnější, tak vnitřní aktéry" (Schedler, 2006).

Lze tedy shrnout, že v rámci diskusí o hybridních režimech, tj. takových formách politického uspořádání, které leží mezi demokracií a autokracií, existuje několik přístupů k jejich typologizaci. Vycházejí z různých kritérií, jako je přítomnost demokratických institucí, dodržování občanských práv a svobod, úroveň politické soutěže, proměnlivost moci, existence svobodných a spravedlivých voleb atd.

Jak jsme však již uvedli dříve, hlavní spornou otázkou v politologii stále zůstává, co přesně považovat za hybridní režim, defektní pseudodemokracii, podtyp autoritářství nebo samostatnou formu politické struktury? Podle našeho názoru jsou hybridní režimy ze své podstaty stabilní, ale také nestabilní, nejsou schopny dlouhodobě setrvat v přechodné podobě, jinými slovy, v průběhu času se pomalu transformují buď v liberální demokracie, nebo v čistě autokratické režimy uzavřeného typu, nebo získají status failed state a zhroutí se zevnitř.

Například politoložka Jekatěrina Šulmanová se domnívá, že budoucnost hybridních režimů ovlivňuje hned několik faktorů: za prvé, takové režimy sice mají fasádní demokratické instituce, ale čím více se režim transformuje směrem k dokonalosti demokratického systému, tím je pravděpodobnější, že se v budoucnu tento režim po letech transformace stane demokracií, byť slabou a nedokonalou. Za druhé, míra integrace do mezinárodního politického a ekonomického společenství, tj. ty režimy, které volí cestu sebeizolace, jsou náchylnější k transformaci v autokratický režim. A konečně za třetí, dalším faktorem může být přítomnost významného vnějšího politického obchodního partnera, např. pokud jsou tímto partnerem USA nebo EU, je pravděpodobnější, že hybridní režim bude směřovat k demokracii; pokud je tímto partnerem např. Čína, takový režim se rozhodně přikloní k autokracii (Shulman, 2015).

Po analýze prací různých badatelů o pseudodemokraciích a nových formách autoritářství můžeme vyvodit společné rysy a charakteristiky hybridních režimů:

- Žádná ideologie ani jiné povinné státní kultury

- Dobře rozvinuté tržní hospodářství, v němž jsou povoleny státní zásahy.
- Absence skutečných mechanismů politické soutěže a změny moci
- Režim má vnější znaky demokratického systému (systém více stran, pravidelné volby, dělba moci), ale fungování demokratických institucí je značně omezené.
- Relativní míra stability režimu, schopnost přežití
- Nízká míra represe a násilí, závislost na propagandistickém aparátu.
- Zásahy do nezávislosti médií a tisku
- Nízká úroveň občanské aktivity, nedostatek skutečných občanských svobod
- Relativní závislost soudní moci na výkonné moci, tj. nedostatek skutečné nezávislosti soudního systému

Koncept hybridních režimů tak vznikl na základě rozsáhlého vědeckého výzkumu problematiky neúplnosti přechodu k demokracii a studia nových forem nedemokratických autoritativních režimů. Mezi moderními hybridními režimy jsou poměrně stabilní a ustálené, například Rusko pod vedením V. Putina, Kazachstán pod vedením N. Nazarbajeva, Bělorusko pod vedením A. Lukašenka, Turecko, Indonésie a další, kromě toho mezi hybridní režimy patří i země s nestabilní dynamikou, které podléhají politickým krizím, například Venezuela, Ukrajina, Kyrgyzstán, Gruzie, Arménie a další (Rozov, 2018).

Závěrem je třeba poznamenat, že přes veškerou zmatenost politologického diskurzu kolem hybridních režimů se domníváme, že problematiku hybridních režimů je nutné analyzovat a prohlubovat naše znalosti o jejich povaze, naopak existence různých konceptů spíše napomáhá lepšímu pochopení tohoto jevu a umožňuje různým badatelům využívat tu či onu typologii k řešení vědeckých problémů.

2. Analytická část. Historický kontext transformace politického režimu v postsovětském Rusku

2.1 Ekonomická a demografická specifika Ruska po rozpadu SSSR

V této části naší práce přistoupíme k analýze historického kontextu transformace politického režimu v postsovětském Rusku a budeme zkoumat, jaká byla ekonomická a demografická situace v Rusku po rozpadu SSSR, a také budeme sledovat jednotlivé etapy politického vývoje od Jelcinovy éry v 90. letech 20. století až po nastolení Putinova režimu v Rusku. Zpracujeme také problémy a rozpory demokratizace v Rusku, které jsou pro naše téma důležité, a prozkoumáme, proč byl proces přechodu k demokracii v Rusku neúspěšný a jak se režim stal imitací demokracie, tj. jinými slovy se změnil v hybrid.

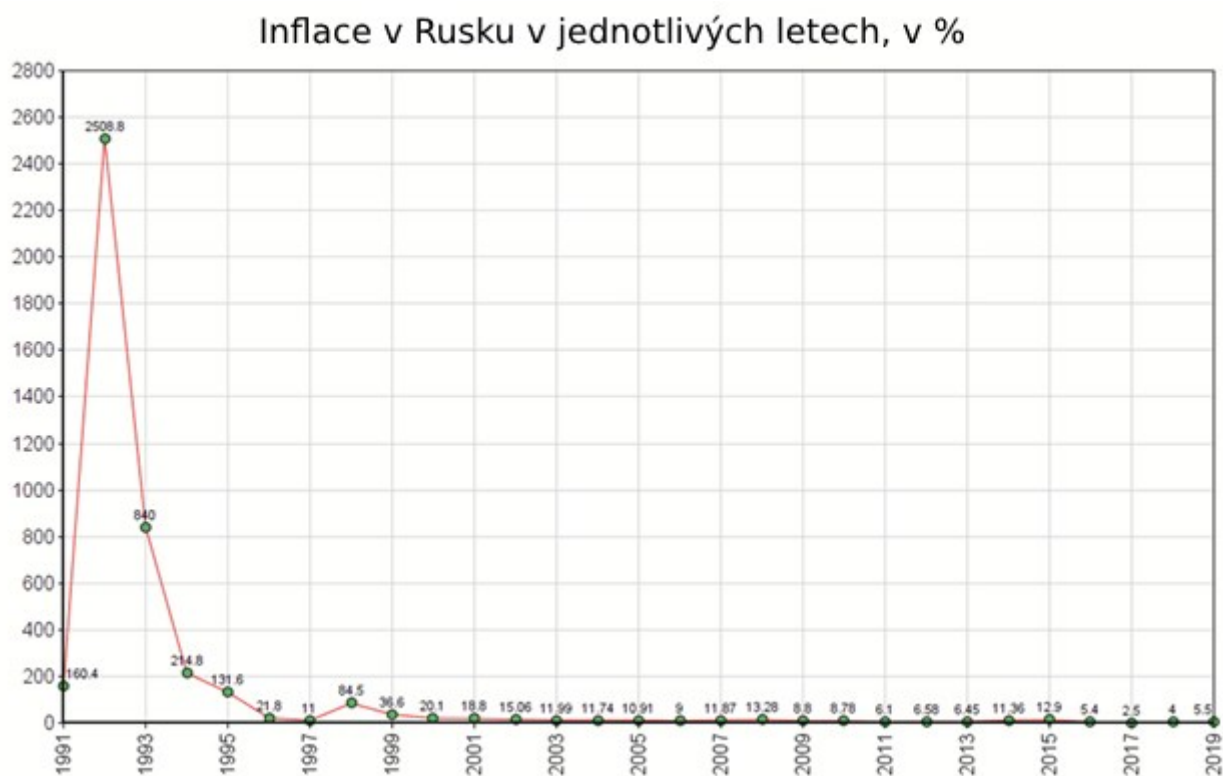
Začněme náš odstavec zkoumáním ekonomických a demografických specifík Ruska na počátku 90. let 20. století. Jak víme, ruská ekonomika na počátku devadesátých let zažívala hlubokou recesi, vysokou inflaci, řadu hospodářských krizí, nedostatek investic do ekonomiky, rostoucí zahraniční zadlužení, klesající spotřebitelskou sílu obyvatelstva, snižující se příjmy občanů a mnoho dalších negativních jevů (Simonjan, 2010).

Počátkem roku 1992 tak začala etapa významných rozsáhlých ekonomických reforem, byl vyhlášen kurz přechodu od plánovaného hospodářství k tržní ekonomice, byla provedena liberalizace cen, zahájena masová privatizace, nutno podotknout, že ne všechny reformy byly úspěšné, a na pozadí politických krizí se to vše odrazilo v sociálním životě společnosti, takže v 90. letech nejvíce utrpěla sociální sféra a demografická situace se přiblížila ukazatelům poválečných let (Yasin, 2002).

Nejdříve však je třeba říci, že reforma ekonomického systému probíhala v několika fázích. Na konci roku 1991 vyhlásila vláda rozsáhlý program

ekonomických reforem, který se opíral o tři klíčové body – liberalizaci cen, volný obchod a privatizaci. Ekonomická reforma měla stabilizovat makroekonomickou situaci a zahájit restrukturalizaci ekonomiky, jinými slovy měl být zahájen přechod od plánovaného typu řízení ekonomiky k volnému trhu. To byl poměrně obtížný úkol, protože k dosažení tohoto cíle muselo Rusko prakticky od nuly vytvořit tržní instituce a také integrovat svou ekonomiku do globálního světového trhu (Aven & Koch, 2013).

Reforma ekonomiky začala liberalizací cen, tj. úplným zrušením státní regulace cen, která je zase jedním z hlavních prvků tržní ekonomiky. Je však třeba poznamenat, že taková liberalizace je účinná pouze za přítomnosti konkurenčního prostředí v soukromém sektoru, v Rusku vedla k prudkému skoku cen a hyperinflaci, takže na konci roku 1992 činila něco přes 2500 %, což můžeme vidět na grafu níže. Kromě toho byly znehodnoceny úspory a mzdy občanů, došlo k nárůstu nezaměstnanosti, výrazně se zvýšil počet chudých a velmi chudých kategorií občanů. V tomto období také došlo k prudkému poklesu kupní síly, což hospodářskou krizi jen prohloubilo (Korotkevič, 2004).

Podle názoru G. Javlinského, ekonoma a vůdce strany Jabloko, došlo k úplné monopolizaci výroby, a právě monopoly začaly diktovat ceny, což následně vedlo k hyperinflaci. Aby se tomu zabránilo, pomohla by podle něj malá privatizace, která by umožnila občanům získat soukromé vlastnictví a výrobní prostředky. Právě Javlinského program "500 dní" byl v té době alternativou k šokové terapii, kterou prováděla vláda vedená Gajdarem. Stojí za zmínku, že tento program se v klíčových bodech od šokové terapie nelišil, ale přesto důsledně, byl stabilnější a počítal nejprve s privatizací s cílem vytvořit soukromý sektor (Javlinskij, 2010).

Analytici a ekonomové kritizovali nedůslednost šokové terapie, protože byla provedena bez řádné široké veřejné diskuse, a také, jak upozornil Javlinskij, že liberalizaci cen měla předcházet privatizace, která by zase umožnila vytvoření soukromého sektoru drobného podnikání a přípravu právního rámce pro ochranu soukromého vlastnictví. V každém případě je třeba poznamenat, že liberalizace cen byla nejdůležitější a nejtěžší etapou přechodu země k prvkům tržního hospodářství (Mau, 1999).

Po liberalizaci cen následovala řada dalších reforem hospodářského trhu, z nichž jednou byla reforma privatizace. To znamená, že byl zahájen proces převodu státního majetku do soukromého, kolektivního a jiných forem vlastnictví. Tato reforma je spojována s tehdejší liberálním reformátorem Anatolijem Čubajsem, který byl členem Gajdarova týmu. Proces privatizace byl v ruském veřejném prostoru opakovaně kritizován za zvyšování sociálního rozvrstvení společnosti, nespravedlivé přerozdělování majetku a zástavní aukce se staly živnou půdou pro vznik nové třídy – oligarchů (Inozemtsev, 2011). Není divu, že velká část ruského obyvatelstva měla k samotnému procesu privatizace i k jeho výsledkům negativní postoj, považovala jej za nespravedlivý a neférový. Průzkum VCIOM (Všeruské centrum pro výzkum veřejného mínění) z roku 2017, tedy 25 let po reformách, ukazuje, že 73 % obyvatel má negativní postoj k důsledkům privatizace, která proběhla v 90. letech (VCIOM, 2017).

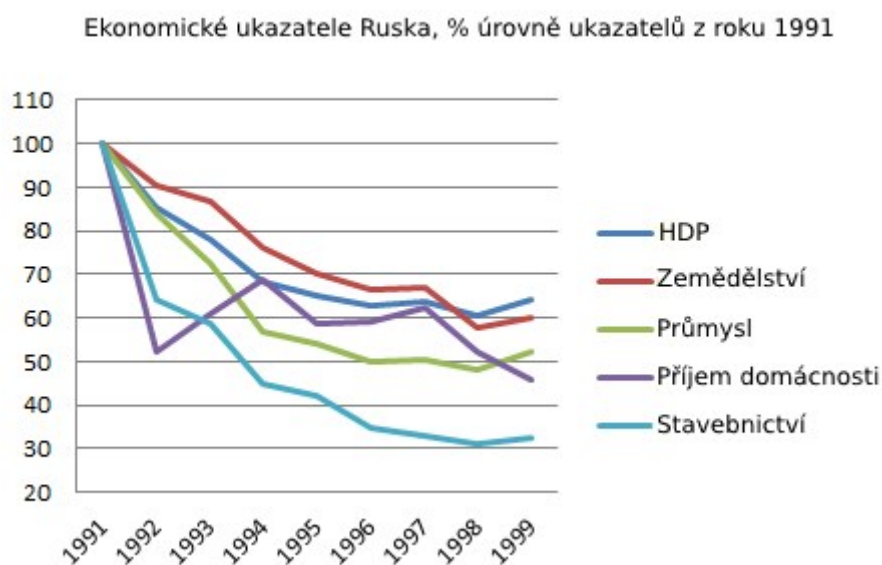
Není pochyb o tom, že privatizace byla nezbytným prvkem přechodu od socialistického plánovaného hospodářství k tržní ekonomice, ale byla provedena pozdě a při její realizaci došlo k řadě chyb, například privatizaci provázela rozsáhlá a rozšířená korupce, podvody s privatizačními kupony, vznik silného rozvrstvení společnosti a další negativní jevy.

Jeffrey Sachs, americký ekonom a jeden z tvůrců konceptu šokové terapie, se k výsledkům privatizace v Rusku vyjádřil takto: "Hlavní věcí, která nás zklamala, byla obrovská propast mezi rétorikou reformátorů a jejich skutečnými činy... A jak vidím, ruské vedení překonalo i ty nejfantastičtější marxistické představy o kapitalismu: myslelo si, že úkolem státu je sloužit úzkému okruhu kapitalistů a pumpovat jim do kapes co nejvíce peněz a co nejrychleji. Tohle není šoková terapie. Je to zákeřná, předem promyšlená a promyšlená akce zaměřená na rozsáhlé přerozdělování bohatství v zájmu úzkého okruhu lidí" (Sachs, 2000).

Pokusme se vyzdvihnout pozitivní rysy privatizace, která proběhla v Rusku. Především je třeba uvést, že obyvatelstvo získalo do soukromého vlastnictví své nemovitosti, tj. domy, pozemky, byty, a mohlo s nimi nakládat. Koneckonců, jak víme, v sovětském modelu socialismu žádné soukromé vlastnictví neexistovalo a veškerý movitý i nemovitý majetek patřil státu a občané jej měli pouze v užívání. Za druhé, mnoho nerentabilních podniků, které stát táhl pouze dotacemi, buď zkrachovalo, nebo bylo přebudováno. A za třetí, v Rusku vznikla reálná možnost podnikání a volného obchodu.

Jak upozorňuje Andrej Nečajev, předseda strany Občanská iniciativa a bývalý ministr hospodářství Ruska, který se v 90. letech rovněž podílel na ekonomických reformách, hlavní prioritou reforem bylo zachránit zemi před reálnou hrozbou hladomoru. Připomíná, že SSSR se v posledních měsících své existence v rámci plánovaného hospodářství a absence tržních mechanismů potýkal s totálním nedostatkem zboží a potravin, protože stát nashromáždil obrovský zahraniční dluh a nemohl jej obsluhovat, ani financovat své výdaje, takže mnoho průmyslových odvětví se prostě zastavilo (Galperovitch, 2016).

Hospodářský pokles, neúspěšné a nedůsledné reformy a politické krize tak nakonec přivedly zemi k velké hospodářské krizi a finančnímu selhání v roce 1998. Hospodářská politika prováděná v letech 1992-1998 nebyla tak účinná, jak se očekávalo, protože vláda ve snaze snížit hyperinflaci a její škody používala mechanismy, které podkopávaly důvěru veřejnosti, což mělo následně negativní dopad na investiční prostředí. Růst veřejného dluhu a financování rozpočtu prostřednictvím vypůjčených prostředků vedly k výkyvům kurzu národní měny. Výsledkem celé makroekonomické politiky byl největší pokles výroby ve všech klíčových průmyslových odvětvích. Podle Federální státní statistické služby Ruska, na následujícím obrázku vidíme obrovský propad, kdy se HDP snížil téměř o 40 %, zemědělství, průmysl a stavebnictví také o více než 40 % ve srovnání s rokem 1991 a osobní příjmy se do roku 1999 snížily o více než polovinu.

Na základě všech analyzovaných událostí a hlavních ekonomických reforem, které proběhly v 90. letech v Rusku po rozpadu SSSR, lze tedy vyvodit následující závěry. Reformy přechodu k tržní ekonomice měly nekonzistentní a rozporuplný charakter, na jedné straně byly položeny základy liberálně demokratického systému, objevilo se soukromé vlastnictví a volný trh, na druhé straně v těchto letech země zažila řadu krizí, hyperinflaci, prudký pokles výroby, většina obyvatel země se dostala pod hranici chudoby, míra nezaměstnanosti přesáhla dvouciferné

hodnoty (13,3 % v roce 1998), došlo k demografické krizi, investice do ekonomiky se prakticky snížily na nulu.

V důsledku toho se Rusku nepodařilo vybudovat plnohodnotný tržní systém na místě starého plánovaného hospodářství, ale místo toho má smíšený ekonomický systém, v němž je podíl státní účasti poměrně vysoký. Švédský ekonom Stefan Hedlund, odborník na hospodářské a sociální dějiny moderního Ruska, ve své práci "Neviditelné ruce, ruské zkušenosti a společenské vědy. Způsoby vysvětlení systémového selhání.", napsal, že ruská ekonomika byla v 90. letech závislá na předchozí cestě vývoje, reformátoři nebrali v úvahu, že socialistická minulost skrývala ve společnosti hluboce zakořeněné tradiční pro Rusko institucionální modely. Jak podotýká, namísto tvůrčího kapitalismu, jemuž dominovaly produktivní postoje ekonomických subjektů, vznikl kapitalismus, v němž převládl oportunistus a snaha o získání renty (Hedlund, 2015).

Jak píše politický pozorovatel Boris Grozovskij, jednou z příčin neúspěchu reformem bylo, že "Gajdarova vláda ani ve svých 'nejlepších' měsících nebyla 'vládou', ale protikrizovým manažerským týmem. To je v příkrém rozporu se situací ve východní Evropě a Pobaltí, kde postsovětské vlády tvořily jednotný tým" (Grozovskij, 2013).

Po analýze prací různých badatelů můžeme konstatovat, že neúspěchy ekonomické reformy 90. let byly způsobeny především tím, že přechod obrovského plánovaného hospodářství na tržní ekonomiku byl ve světových dějinách bezprecedentním jevem, ale nelze pominout ani podmínky, za kterých byly reformy prováděny, a zavazadlo nevyřešených problémů, které po sobě zanechal setrvačný socialistický systém. Příklady takových procesů samozřejmě existovaly, ale v menším měřítku, například Gajdar se inspiroval šokovou terapií v Polsku.

Po rozpadu SSSR byly všechny politické instituce zcela demontovány a vytvoření nových demokratických liberálních institucí mělo trvat mnoho let, ale ve

skutečnosti bylo Rusko po zahájení ekonomických reforem zemí bez soukromého vlastnictví, vlastní veřejné správy a právního rámce, který by zaručoval ochranu práv a svobod občanů. Období revolučních změn a slabých státních institucí zatížilo proces provádění reforem; již tak obtížný přechod od plánovaného k tržnímu hospodářství ještě zhoršila politická nestabilita, která nakonec vedla k neúspěchu tržní transformace v Rusku.

Je však třeba si uvědomit i objektivní skutečnost, že Rusko, které prošlo řadou finančních krizí, hyperinflací a vážným hospodářským a výrobním poklesem, dokázalo na přelomu století stabilizovat svou makroekonomickou situaci a začalo dlouhé období hospodářského růstu. Tento růst se často připisuje tehdejší silně rostoucím cenám ropy, ale s jistotou můžeme říci, že nic z toho by nebylo možné bez všech reforem tržního hospodářství, které připravily infrastrukturu pro takový růst. Liberální reformy vytvořily objektivní tržní realitu, v níž se Rusko nachází dodnes. Institucionální zlom a restrukturalizace ekonomiky umožnily překonat nedostatek zboží, vytvořit soukromé vlastnictví, otevřít globální trh a navždy změnit ruskou ekonomiku.

Nyní můžeme přejít k analýze demografické situace v Rusku po rozpadu SSSR, která byla po mnoho let ovlivněna neúspěchem ekonomických reforem v 90. letech. Demografická krize od počátku 90. let minulého století do současnosti je jedním z klíčových problémů ruské vnitřní politiky, neustálý pokles reprodukce obyvatelstva země hrozí, že podle prognóz OSN se může počet obyvatel Ruské federace výrazně snížit o 12 milionů lidí, a to již do poloviny tohoto století (OSN, 2019).

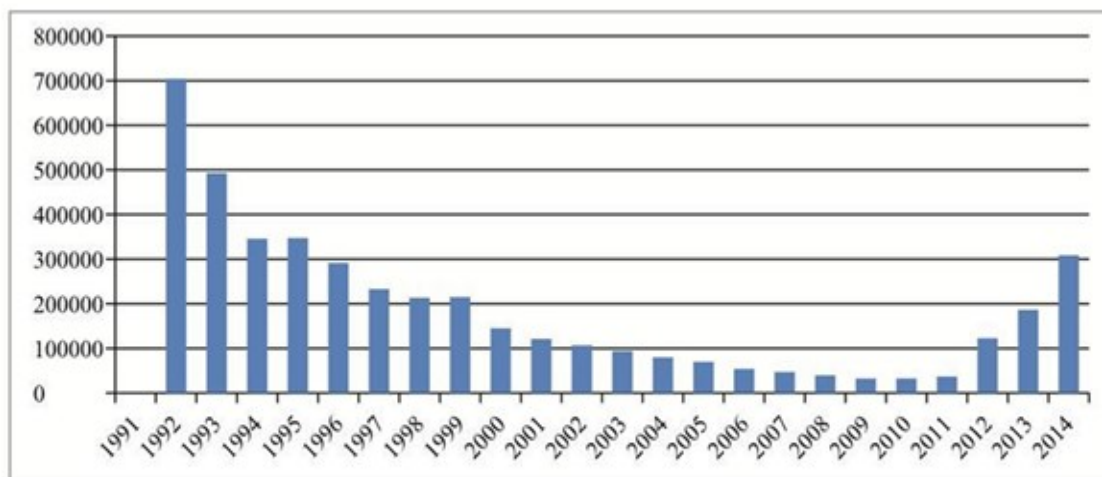
Demografická krize na počátku devadesátých let nebyla způsobena pouze neúspěšnou hospodářskou politikou, i když byla jejím důsledkem, ale také různými dalšími faktory. Například stejně jako v mnoha západních zemích i v Rusku se pokles porodnosti připisuje postindustriálnímu demografickému přechodu ke

kapitalistické společnosti. Jedná se o celosvětový trend v postindustriálních zemích, kde se spolu s nízkou porodností prodlužuje střední délka života, což následně vede k demografickému stárnutí populace. Stojí za zmínku, že ve vyspělých zemích k takovému přechodu došlo již v polovině minulého století, zatímco v Rusku takové období připadlo na poměrně složitou dobu transformace státu a rozpadu starého socialistického systému (Haseltine, 2018).

Můžeme konstatovat, že tento problém má akutní dopad nejen na demografickou situaci, ale také na socioekonomické ukazatele, například stárnutí populace snižuje podíl ekonomicky aktivního obyvatelstva, což následně způsobuje nedostatek pracovních sil. Tento faktor ovlivňuje také důchodový systém, zdravotní péči a systém sociálního zabezpečení a existuje reálný problém rozpočtového financování důchodů a dávek.

Měli bychom se také zmínit o socioekonomických faktorech, které souvisely, jak jsme již uvedli, s reformou hospodářského systému. Pokles životní úrovně, rostoucí nezaměstnanost, nedůvěra v budoucnost, nedostatečná státní podpora rodiny a mateřství, rozsáhlé zbídačování obyvatelstva a rozvrstvení společnosti na chudé a velmi bohaté, vysoká kriminalita, rostoucí alkoholismus a drogová závislost, problém zanedbávání dětí, krize instituce rodiny atd. Všechny tyto a mnohé další socioekonomické jevy měly negativní dopad na demografickou situaci v zemi, na pokles porodnosti a nárůst úmrtnosti (Nosach, 2015).

Demografická krize byla v neposlední řadě ovlivněna novou vlnou emigrace z Ruska po otevření hranic. Odliv práceschopného a vzdělaného obyvatelstva tvrdě zasáhl trh práce a způsobil nedostatek pracovníků. Tento jev byl později v Rusku nazván odlivem mozků. Počínaje rokem 1992 tak můžeme na grafu podle údajů Rosstatu vidět, že migrační odliv poprvé v historii dosáhl téměř 700 tisíc osob a po celá devadesátá léta činil více než 200 tisíc osob ročně a až do roku 2000 neklesl pod tuto hranici (Denisenko, 2002).

Zdroj: Federální státní statistická služba Ruské federace.
Počet osob, které opustily Rusko v letech 1991-2014, (celkem, osob)

Za zmínku také stojí, že v této době došlo také k nárůstu migrace z bývalých středoasijských republik, a to v důsledku ozbrojených konfliktů, například mezi Arménií a Ázerbájdžánem kvůli Náhornímu Karabachu, národnostních střetů, například v Kyrgyzstánu, nebo v důsledku chybějící základní infrastruktury v některých středoasijských republikách bývalého Sovětského svazu.

Lze tedy shrnout, že migrační krize ovlivnila i demografickou situaci v zemi, kdy na jedné straně docházelo k neustálému přílivu nekvalifikované pracovní síly ze středoasijských republik, na straně druhé k neustálému odlivu vzdělané části obyvatelstva. Tento odliv mozků do značné míry určoval pomalé tempo hospodářského rozvoje Ruska v devadesátých letech.

2.2 Etapy politického vývoje v postsovětském Rusku

V tomto odstavci se dotkneme jednoho z nejdůležitějších témat naší výzkumné práce, a sice analýzy toho, jak se politický systém Ruska transformoval a měnil v rané fázi nového státu po rozpadu socialistické ideologie.

Období politické transformace v Rusku v 90. letech 20. století je považováno za jedno z největších v ruských dějinách, neboť politické prostředí se vyznačovalo na jedné straně poměrně vysokou mírou osobní svobody, na straně druhé rozpory mezi rozdělenými politickými silami. Historické procesy, které v této době probíhaly, byly také do značné míry určeny silnou setrvačností předchozího systému a zahrnovaly neochotu sovětského systému změnit se a řešit nahromaděné problémy.

Konvenčně můžeme toto období politické transformace rozdělit do několika etap, z nichž každá je ohraničena důležitými historickými událostmi a odráží cíle tehdejší moci. První etapa let 1991-1993 je etapou radikální radikální transformace politického systému, byly provedeny hlavní ekonomické reformy, začal proces vytváření politického systému více stran. Je však spojena nejen s reformami a revolučními procesy, ale také s rostoucí politickou krizí, konfliktem mezi prezidentem a Nejvyšším sovětem.

Další etapu lze označit jako etapu institucionalizace nového systému a ustavení demokratických institucí, což je obvykle konec let 1993-1996. Institucionalizací rozumíme proces formalizace, stabilizace a upevnění kodifikovaných i nekodifikovaných norem v politické sféře, které regulují státní instituce a upevňují tyto normy ve společnosti (Rastimešina, 2018). V tomto období tak byla přijata ústava a základní zákony, které kodifikovaly práva občanů a zavedly mechanismy pro realizaci těchto práv, a byla provedena reforma soudnictví. Kromě toho byly zrušeny sověty a byl zaveden princip dělby moci, který zajišťoval kontrolu a rovnováhu mezi soudní, výkonnou a zákonodárnou mocí. Toto období mělo v politických dějinách Ruska dlouhodobé důsledky, protože v zemi doslova vytvořilo superprezidentský režim a zbavilo zemi možnosti vybudovat parlamentní republiku.

Další etapa politického vývoje nastala během druhého Jelcinova funkčního období a byla charakterizována neúplnou stabilizací nového politického systému a

neúplným zavedením demokratických tradic a institucí v Ruské federaci, sociálními protesty a hospodářskou krizí v roce 1998.

Poté, co jsme podmíněně rozdělili etapy politického vývoje v Rusku, můžeme nyní podrobněji analyzovat jejich hlavní události a vytvořit si jasný obraz o tom, čeho bylo v 90. letech dosaženo na cestě k demokratické transformaci státu. Nejspíš bychom měli začít klíčovým momentem moderních ruských dějin, a to politickou konfrontací mezi prezidentem Jelcinem a Nejvyšším sovětem v roce 1993.

Po rozpadu SSSR a až do přijetí nové ústavy v nově vzniklé zemi dlouho fungovaly tzv. politické instituce zděděné po sovětském režimu. Trvale tak fungoval Nejvyšší sovět a svolaný Sjezd lidových poslanců.

Stručně si charakterizujme, co byly tyto instituce zač. Nejvyšší sovět RSFSR/RF – byl nejvyšším orgánem státní moci (do roku 1990), který fungoval od roku 1937 a zároveň byl orgánem zákonodárným (Ústava RSFSR, 1937). Od roku 1989 byl volen Sjezdem lidových poslanců na dobu do zvolení nového Sjezdu, vykonával zákonodárné, správní a kontrolní funkce, a formálně se stal stálým dvoukomorovým parlamentem (Ústava RSFSR, 1978 ve znění z roku 1989). Ačkoli se stal Nejvyšší sovět formálně dvoukomorovým, byl tento dvoukomorový systém spíše nominální, neboť rozhodnutí se přijímala na valných zasedáních. Sjezd lidových poslanců byl zase ustaven až v roce 1989 a byl nejvyšším orgánem státní moci, tj. měl široké pravomoci, jako např. přijímat novou ústavu, vytvářet Nejvyšší sovět, volit Ústavní soud atd (Elektronické periodikum Politika, 2002).

Tento rozpor mezi starým nefunkčním sovětským systémem a potřebou vytvořit nové demokratické instituce vedl nejprve k politické nestabilitě a později přerostl ve skutečnou politickou a ústavní krizi, která vyústila v lidské oběti a válečné akce v centru hlavního města.

Je třeba zdůraznit skutečnost, že před přijetím ústavy z roku 1993 žila země formálně podle zastaralé ústavy RSFSR z roku 1978 a za účelem vytvoření nového

základního zákona státu byla k řešení této otázky zorganizována ústavní komise, jejímiž členy byli Jelcin i předseda Nejvyššího sovětu Chasbulatov. Nejvyšší sovět byl zpočátku v opozici vůči prezidentovi a reformátorům ve vládě od okamžiku ekonomických a politických reforem. Jelcin trval na vytvoření prezidentské republiky s dělbou moci, zatímco Nejvyšší sovět v čele s Chasbulatovem upřednostňoval zachování prvků sovětského politického systému (Parlamentní noviny, 2013).

Situace tedy byla taková, že na jedné straně stál Nejvyšší sovět s téměř neomezenou mocí podle ústavy z roku 1978 a na druhé straně nový prezident zvolený lidem. Politická struktura byla naprosto nevyvážená, neexistovala dělba moci ani de iure, ani de facto, takže poslanci mohli rušit jakékoli zákony a podzákonné předpisy prezidenta, a dokonce ho odvolat z funkce, ale on neměl ani pravomoc rozpustit Sjezd poslanců (Korotkevič, 2004).

V prvních měsících roku 1992 a při prvních neúspěších ekonomické reformy se na VI. sjezdu lidových poslanců dostalo jednání vlády ostré kritiky, která následně způsobila její úplnou demisi. Tím však politický konflikt neskončil, ale teprve začínal. Již v prosinci téhož roku se na dalším sjezdu poslanci postavili proti jmenování Gajdara premiérem. Místo něj byl jmenován V. Černomyrdin, který v zásadě pokračoval v kurzu Gajdarových reforem, ale vrátil státu částečnou kontrolu nad ekonomikou (Amvrosov, 1997).

Poslanci však nebyli jediní, kdo se v té době dostal do konfrontace s Jelcinem a demokratickými reformátory, protože na rozdíl od většiny východoevropských zemí, které byly součástí socialistického bloku, nebyla v Rusku ideologie komunismu odsouzena; Komunistická strana Sovětského svazu byla de iure zakázána, ale de facto místo ní začaly vznikat různé levicové strany. Ústavní soud, který byl rovněž zvolen Sjezdem lidových poslanců, povolil obnovovací sjezd KSSS, na němž byla založena nová Komunistická strana Ruské federace. Naproti tomu probíhaly také diskuse o lustraci podle východoevropského vzoru, které však nikdy nebyly uvedeny do praxe. Jak je tedy vidět, proces

dekomunizace nebyl dokončen a umožnil komunistům legální právo vrátit se k moci.

Po obnovení komunistické strany na sjezdu lidových poslanců se tak vytvořila protijelcinovská koalice, která se pokusila vyhlásit proti němu neúspěšný impeachment a na jejíž stranu se postavil Ústavní soud, který uznal Jelcinovo jednání za protiústavní. Později bylo iniciováno referendum o důvěře prezidentovi a podpoře sociálně-ekonomického kurzu, v němž Jelcin získal podporu lidu a v klíčových otázkách získal více než 50 % hlasů (Elektronické periodikum Politika, 2005).

V létě 1993 předložil prezident Jelcin návrh nové ústavy, který deklaroval směřování k vytvoření prezidentské formy vlády. Nejvyšší sovět zase připravil návrh, v němž měl hrát klíčovou roli on sám jako nejvyšší orgán a výkonná moc mu měla být podřízena. Od tohoto okamžiku se politická krize vyhrotila do krajnosti. 21. září Jelcin ukončil pravomoci Sjezdu lidových poslanců a Nejvyššího sovětu a oznámil vytvoření nového nejvyššího zákonodárného orgánu, Federálního shromáždění Ruské federace. Na Jelcinovu stranu se postavila celá výkonná moc včetně policie a armády (Korotkevič, 2004).

Z právního hlediska je zřejmé, že Jelcin k tomu neměl žádné pravomoci a práva; Ústava RSFSR v tomto případě stanovila odvolání prezidenta z funkce. (Ústava RSFSR, 1978 ve znění z roku 1989) Ve skutečnosti poté Nejvyšší sovět ukončil pravomoci prezidenta Jelcina a na jeho místo jmenoval Ruckého, který byl v té době 1. viceprezidentem a byl v opozici vůči Jelcinovi. Poslanci se shromáždili v Bílém domě a vyzvali své příznivce, aby postavili barikády (Korotkevič, 2004).

Ale ani po týdnu se Jelcinovi ani Nejvyššímu sovětu nepodařilo najít kompromis, protože nikdo nechtěl dělat ústupky, neúspěch jednání vedl k tomu, že mírové řešení ústavní krize se stalo nemožným. Ve dnech 3.-4. října 1993 došlo k ozbrojenému střetu mezi stoupenci prezidenta a stoupenci Nejvyššího sovětu

Ruské federace, který skončil ostřelováním budovy parlamentu z tanků, což vedlo k úmrtí desítek lidí (Gajdar, 1997).

V důsledku toho obě strany konfliktu dopustily krveprolití a nedokázaly se vyhnout politické krizi v zemi, což svědčí o nízké úrovni politické kultury v zemi a o tom, že politické ambice obou stran byly nadřazeny státním zájmům a zachování stability v zemi.

Na jedné straně si chtěl Nejvyšší sovět nárokovat nejvyšší moc v zemi, ale nebyl plnohodnotným parlamentem, nebyl volen ve všeobecných volbách a byl tvořen z neprofesionálních poslanců podle sovětského vzoru. V důsledku toho činnost Nejvyššího sovětu brzdila hospodářské reformy v zemi a zvyšovala politickou nestabilitu. Na druhé straně prezident Jelcin, který chtěl pokračovat v kurzu tržních reforem a zajistil si podporu obyvatelstva v referendu, přímo porušil ústavu a k řešení politického konfliktu použil armádu, čímž zdiskreditoval myšlenku právního státu v moderním Rusku (Illarionov, 2013).

Po těchto tragických událostech se politická situace relativně stabilizovala a v prosinci 1993 byla přijata nová ústava Ruské federace, proběhly volby do dolní komory nového parlamentu a všichni Jelcinovi političtí odpůrci byli amnestováni (Korotkevič, 2004).

Můžeme tedy shrnout tyto události: nová ústava Ruské federace byla přijata v podmínkách akutní politické krize obou složek moci, formálně ještě nedošlo k rozdělení moci, ale tak či onak v RSFSR do roku 1993 existoval režim dvojvládní. To znamená, že nejvyšší zákonodárný orgán moci byl po několik let v konfrontaci s prezidentem Jelcinem, faktickou hlavou moci výkonné. To vše vyústilo v to, že nově přijatá ústava posílila moc jedné osoby – prezidenta, který stál nad všemi složkami moci, tj. fakticky byla nastolena superprezidentská forma vlády.

Ústavní krize z roku 1993 je v západním i ruském veřejném a politickém diskurzu interpretována rozporuplně. Například Fareed Zakaria ve svém článku "The Emergence of Illiberal Democracies" (Vznik neliberálních demokracií) píše:

"V roce 1993 Boris Jelcin zběsile (a doslova) zaútočil na ruský parlament, k čemuž ho přiměly protiústavní kroky samotného parlamentu. Poté pozastavil činnost ústavního soudu, zrušil systém místní samosprávy a odvolal několik regionálních představitelů. Od války v Čečensku až po své ekonomické programy projevoval Jelcin nedostatek zájmu o dodržování ústavních postupů a omezení. Jelcin je sice v jádru liberální demokrat, ale svými činy vytvořil ruské superprezidentství" (Zakaria, 1997).

Politický komentátor listu New York Times Robert Daniels po střelbě na budovu parlamentu napsal, že Jelcin ve své snaze kopírovat demokratický systém spíše kopíruje diktatury Latinské Ameriky. Ne všichni na Západě však byli ke krizi tak kritičtí, například administrativa amerického prezidenta Billa Clintona vyjádřila Jelcinovi podporu a sám Clinton prohlásil, že neexistuje žádná alternativa, jak obnovit politickou stabilitu (Gazeta.ru, 2018).

Na druhé straně ruští výzkumníci a účastníci této krize hodnotili tyto události také rozporuplně. Například Sergej Filatov, který v té době vedl prezidentskou administrativu, tvrdil, že: "Prezident a jeho stoupenci chtěli "civilizovaným způsobem změnit parlamentní složku moci", ale vše se zvrhlo ve vzpouru" (Filatov, 2008).

Politoložka Jekatěrina Šulmanová byla k těmto událostem kritičtější a poznamenala, že krize v roce 1993 měla hluboké důsledky pro osud parlamentní demokracie v Ruské federaci: "Sjezd lidových poslanců přebíral stále více moci, až byl násilně deaktivován. Důsledky vidíme dodnes: hluboká nedůvěra k parlamentarismu, která je vepsána do naší ústavy a která, což je ještě důležitější a horší, je zasuta do hlav lidí u moci." Tvrdí přitom, že tento proces ovlivnil i politiku dalších generací elit po 90. letech, které si vypěstovaly nedůvěru k jiným formám demokratického uspořádání (Šulmanová, 2019).

Souhrnně lze tedy konstatovat, že někteří badatelé prohlašují, že Jelcinovo jednání umožnilo udržet průběh liberálně-demokratických reforem v Ruské

federaci, zatímco jiní jsou přesvědčeni, že Jelcin s pomocí protiústavních metod a přijetím superprezidentské ústavy zahájil proces zániku demokracie v Rusku.

Stojí za zmínku, že ústava kromě superprezidentské formy vlády obsahovala nejdůležitější demokratické prvky. RF tak byla prohlášena za demokratický, právní a sociální stát, v němž je lid nejvyšším zdrojem moci. Dále byla zakotvena různá občanská práva a svobody, dělba moci, ochrana a rovnost všech forem vlastnictví a byly položeny základy občanské společnosti (Ústava Ruské federace, 1993). Je však třeba poznamenat, že v případě ruské ústavy mělo toto vše spíše deklarativní charakter a žádná demokracie a skutečné občanské mechanismy ještě nebyly vytvořeny. Kromě demokratického charakteru však ústava také, jak jsme již uvedli, vybavila prezidenta obrovskými pravomocemi, čímž doslova vytvořila předpoklady pro vznik hybridního autoritativního režimu (Illarionov, 2013).

Současně s přijetím ústavy začal v Rusku fungovat plnohodnotný parlament – Federální shromáždění. Je dvoukomorové a skládá se z Rady federace a dolní komory Státní dumy (Ústava Ruské federace, 1993). Reformní strana vedená Gajdarem a podporovaná Jelcinem podle očekávání nezískala velký počet hlasů a skončila druhá za LDPR, mírně před komunistickou stranou s 3 % (Ústřední volební komise Ruské federace, 1993). Důvodem byla především nedostatečná důvěra veřejnosti v nové reformy a skutečnost, že lidé prožívali velmi složité období formování nového politického a ekonomického systému.

Mezi další významné politické události 90. let patří prezidentské volby v roce 1996, které nebyly volbou mezi dvěma samostatnými kandidáty, ale spíše volbou budoucího směru vývoje země. Rozhodovalo se mezi návratem ke komunistické minulosti nebo pokračováním v kurzu liberálně-demokratických reforem. Za zmínku stojí i to, že tyto volby se konaly v kontextu první čečenské války a nejostřejšího soupeření mezi kandidáty. Například o rok dříve vyhrála volby do Státní dumy strana KSRF – Komunistická strana Ruské federace, která byla v opozici vůči prezidentovi; nová komunistická strana opovrhovala liberálními reformami a na pozadí války, politické nestability a hospodářských

neúspěchů měla dostatečnou podporu obyvatelstva. I přes to všechno se však Jelcinovi podařilo těsně porazit Zjuganova (šéfa strany KSRF), když získal 53 % oproti 40 % svého protivníka (Ústřední volební komise Ruské federace, 1996).

Formálním výsledkem všech politických reforem v 90. letech byla změna politického a státního uspořádání země, přijetí nové ústavy, která formálně deklarovala demokratická práva a svobody občanů, a také skutečnost, že se Rusko stalo zemí se superprezidentskou formou vlády, navíc v zemi vznikl politický systém více stran a začal pracovat plnohodnotný dvoukomorový parlament.

Pokud totiž hovoříme o demokratické tranzici v Rusku v 90. letech, který zahrnuje především proces formování demokratických institucí, norem a zákonů, přechod k demokracii se neuskutečnil. Proces institucionalizace by totiž měl ústit do procesu upevňování nových demokratických institucí v politické kultuře společnosti, přizpůsobené tradicím a hodnotám občanů. V průběhu této etapy by mělo dojít k jejich legitimizaci, která by prokázala jejich politickou a společenskou účinnost, což by se následně projevilo v důvěře občanů v tyto instituce. Tento proces však podle našeho názoru nebyl dokončen a byl komplikován především politickými krizemi, nestabilní ekonomickou situací, negativními demografickými a sociálními jevy a vznikem předpokladů pro návrat k autoritářskému režimu. Tyto a další negativní jevy politického života jednou provždy zmrazily naději na úspěch a dokončení přechodu k demokracii v Rusku.

2.3 Problémy a rozpory demokratizace Ruska na konci 20. století

V této části budeme pokračovat v analýze toho, proč se Rusku nepodařilo dokončit proces demokratizace státu a společnosti, a podrobně se podíváme na hlavní problémy a rozpory tohoto procesu.

Nejprve je třeba zjistit, jaké překážky demokratizaci obecně brání. Samuel Huntington tak identifikoval tři hlavní typy překážek na cestě k plnohodnotnému demokratickému systému. Prvním typem jsou ekonomické problémy, například úspěch procesu přechodu k demokracii podle něj přímo souvisí s rozvinutou tržní ekonomikou, ale chudobu a nedostatek příležitostí k ekonomickému růstu považuje autor za jednu z klíčových překážek v procesu demokratizace. Druhou překážkou jsou překážky politické, které mohou vznikat v důsledku neochoty jednotlivých vůdců opustit autoritářské způsoby vládnutí a nedostatku reálné praxe fungujících demokratických institucí. Jako příklad autor uvádí Čínu, kde se v 90. letech 20. století navzdory hospodářskému růstu, relativním reformám a nadějím Západu na demokratickou transformaci po vzoru Tchaj-wanu politické vedení otevřeně postavilo proti principům západní demokracie. A zatřetí mohou existovat kulturní překážky, které jsou často podmíněny tradicemi, hodnotami, přesvědčením a vývojem politické kultury jednotlivých zemí. Tak například podle autora ve společnostech s konfuciánským nebo islámským světonázorem naráží demokracie na vážné kulturní překážky, které ji zbavují možnosti budovat skutečné demokratické instituce, nebo tento proces v takových společnostech velmi ztěžují. "Dnes je na pořadu dne spíše konsolidace než expanze demokracie," shrnuje Huntington a prohlašuje tak, že přechod k demokracii je i z kulturního hlediska složitý proces, který vyžaduje pěstování tolerance a právního státu (Huntington, 1995).

Stojí za zmínku, že Huntington tyto procesy analyzoval v polovině 90. let, kdy v Rusku aktivně probíhal demokratizační proces, a ve své práci se často odvolává na ruské zkušenosti. Proces přechodu k demokracii v Rusku se samozřejmě potýkal se všemi překážkami, které popsal badatel. Vyzdvihneme ty hlavní na základě materiálu, který jsme analyzovali v předchozích analytických odstavcích.

Především je to hospodářská krize a selhání tržních reforem, které velmi ztížily budování skutečně účinných demokratických institucí. Koneckonců, jak

ukazuje světová praxe, je to právě rozvinuté tržní hospodářství, které podporuje vznik demokracie, a nikoli naopak. Jinými slovy, k vytvoření sociálně-strukturálních předpokladů pro rozvoj a posílení demokracie, k legitimizaci demokratických institucí je nutný souhlas veřejnosti (Baranov, 2004). V případě Ruska takové předpoklady vytvořeny nebyly; na pozadí ekonomických neúspěchů převládalo ve společnosti zklamání z výsledků ekonomické liberalizace a vytvářela se nedůvěra vůči reformátorům a demokratickým institucím; jinými slovy, kulturní proces demokratizace ruské společnosti nebyl dokončen.

Tabulka 1: Obecné hodnocení "devadesátých let"

Myslíte si, že 90. léta přinesla zemi více dobrého nebo špatného?	celkový vzorek	věk		
		18-36 let	37-59 let	60 +
více dobrých věcí	19	24	18	16
více špatných věcí	62	53	65	70
obtížné odpovědět	19	23	17	15

Svá slova můžeme doložit údaji z průzkumu Levada Centrum, který byl proveden v roce 2019 a byl zaměřen na vnímání období 90. let v dějinách Ruska. V tabulce vidíme, že respondenti vyjadřují obecný pocit z tohoto období jako z doby, která přinesla více špatného než dobrého. Celkový podíl takových respondentů v celém vzorku je celých 62 %. To je poměrně vysoké číslo, neboť podíl těch, kteří se domnívají, že devadesátá léta přinesla Rusku více pozitivních věcí, je pouze skromných 19 % (Centrum Levada, 2020).

Zajímavé je, že starší populace, tedy kategorie respondentů 60+, vidí v tomto období více špatných věcí, podíl těchto respondentů je přesně 70 %, kategorie respondentů středního věku také většinou zaznamenává negativní dopad

tohoto období pro zemi 65 %. Nejprekvapivější však je, že i kategorie respondentů od 18 do 36 let, tedy lidé, kteří se v této době doslova narodili, mají tendenci hodnotit toto období negativněji, takových respondentů je 53 % (Centrum Levada, 2020).

Obecně si to můžeme vysvětlit vlivem názoru a kliše, které se ve společnosti, a především v politické sféře, vytvořily o "švihlých devadesátých letech", éře bezpečnosti, banditismu a nejistoty. Právě na úkor toho staví současné elity svou politiku odporu k devadesátým letům a formují ve společnosti krajně negativní vnímání této doby.

Dále je třeba upozornit na další rozpor, který spočívá v tom, že formování demokracie v Rusku a v západních zemích probíhalo ve zcela odlišných podmínkách a v odlišných politických tradicích. Boj za demokratické hodnoty, za rozvoj demokratických institucí, rovná práva a svobody se tak v západních zemích formoval na základě liberální společnosti a rozvinutých kapitalistických vztahů. Demokratický systém byl přímým důsledkem rozvoje principů svobody a liberální tradice (Pantin, 2003). V Rusku naopak žádná taková tradice neexistovala, 80 let totalitní sovětské moci, období ruského impéria, epocha samovlády a moskevského carství, tj. po staletí utvářené vztahy mezi společností a mocí, nevytvořily žádné předpoklady pro vznik demokratických institucí. Demokracie se tedy v Rusku nemohla v 90. letech rozvinout v tak krátkém časovém období, a to kvůli příliš silné autoritářské tradici.

Podle Pantina, ruského filozofa, politologa a výzkumníka vývoje demokracie v Ruské federaci, probíhala demokratizace v Rusku "shora dolů". To znamená, že podle autora nestačilo zbavit se komunistické ideologie a obsadit mocenské pozice v novém státě, ale bylo nutné rozvinout vliv společnosti na úřady. Politická rozhodnutí shora měla být podpořena poptávkou lidí zdola, a to zase předpokládá morální a politický vzestup mas, rozvoj občanské společnosti a občanské iniciativy (Pantin, 2010).

V případě Ruska tato demokratizace shora dolů vytvořila v masovém povědomí Rusů představu, že existence zastupitelských institucí moci a volebního systému je dostatečnou podmínkou plnohodnotné demokracie. To však v žádném případě není pravda; existence voleb prezidenta a poslanců neznamena, že v zemi funguje účinná demokracie. Volební systém v Rusku navíc již není vnímán jako příležitost ke změně či střídání moci, ale spíše jako referendum o důvěře ve vládu a podpoře politických reforem. Proto se v současném Rusku vyvinul překvapivý paradox, kdy nikoli výsledky voleb určují politická rozhodnutí a představitele moci, ale představitelé moci určují výsledky voleb. Jinými slovy, to vše je důsledkem toho, že politická a personální rozhodnutí jsou přijímána nejprve shora a teprve poté jsou předkládána volbám, aby získala politickou legitimitu (BBC, 2021).

Z toho lze vyvodit další problém budování demokracie v Rusku, a sice že reformy, a to i v devadesátých letech, byly neoddělitelně spjaty s impulsem shora, tedy s iniciativou státní moci. Proto máme v současném Rusku systém, v němž téměř zcela chybí místní autonomní samospráva a vyspělá občanská společnost, místo toho máme vertikální mocenskou strukturu a zcela manuální řízení v terénu. Problém nezralosti a slabosti občanské společnosti je jednou z překážek budování efektivního demokratického modelu v Rusku.

Také, jak tvrdí výzkumnice Esther Bartlová ve svém článku " Why Democratisation in Russia is so Difficult to Achieve?" (Proč je tak obtížné dosáhnout demokratizace v Rusku?), zvláštní geografické a národní charakteristiky Ruska jsou hlavní brzdou a překážkou plnohodnotné demokratizace v Rusku. Vzhledem k tomu, že Rusko je ze své podstaty mnohonárodnostní a mnohonáboženská země s odlišnou kulturou, klimatem, tradicemi a zdroji, je poměrně náročné najít jednotný demokratický model pro všechny, který by vyhovoval různým přístupům. Takové překážky podle ní vyžadují mnohem větší úsilí ze strany obyvatelstva, které je, jak je patrné, nedostatečné (Bartl, 2014). S tímto názorem se přikláníme k souhlasu, protože v mononárodních státech je

mnohem snazší zformovat jednotný přístup k požadavkům občanské společnosti, jak lze uvést jako příklad úspěšné demokratické zkušenosti pobaltských států a zemí východní Evropy. Naopak ve složitějších fragmentovaných společnostech, které nemají úspěšnou historickou zkušenost s transformací k demokracii, je mnohem obtížnější vytvořit účinnou strukturu společenských vztahů se všemi etnickými, konfesními a jinými komunitami.

Nyní můžeme shrnout výsledky naší analýzy problémů a rozporů demokratizačního procesu v Rusku. Na základě vědeckých prací badatelů jsme dospěli k závěru, že překážky budování úspěšného demokratického režimu jsou dosti různé, mohou být politické, ekonomické, kulturní a další. V Rusku se během demokratických reforem v 90. letech vyskytovaly nejrozličnější druhy těchto rozporů, na jedné straně můžeme hovořit o dědictví neúspěšných ekonomických reforem, které způsobily krize v sociálně-politické sféře, na druhé straně byl jasnou překážkou silný tradicionalistický historický vliv ruského státu. Za zmínku stojí také slabost občanské společnosti, která podle našeho názoru do značné míry podminila úspěch dalšího rozvoje demokratických institucí v Rusku, a také geografické a národní zvláštnosti země, s nimiž se v procesu demokratizace jistě muselo počítat.

3. Analýza transformace politického režimu v současném Rusku v letech 2000–2018.

3.1. Přechod moci od Jelcina k Putinovi

V této části naší výzkumné práce se budeme podrobně zabývat obdobím politické transformace od roku 2000 do roku 2018. Budeme podrobně analyzovat, jak se na přelomu století začal politický režim v Rusku institucionalizovat a získávat výraznější rysy hybridních režimů, a také jak se následně začal transformovat, přičemž se zaměříme na autoritářský kurz vládnoucí moci. Zdůrazníme také klíčové fáze této transformace a podrobně prozkoumáme mechanismy fungování režimu v Rusku.

Táto část textu by měla začít zkoumáním přechodu moci z Jelcina na Putina, který se odehrál před volbami v Rusku v roce 2000. Na přelomu dvacátého a jednadvacátého století došlo v Rusku k výměně moci, v tomto období Jelcin podle ruské ústavy z roku 1993 neměl právo být zvolen na třetí funkční období, ale i přesto měl vážné zdravotní problémy, které posloužily jako formální důvod pro předčasné ukončení prezidentského mandátu. Ve společnosti i v ekonomice existovala obrovská hromada nevyřešených problémů, od separatistických nálad v kavkazských regionech a čečenské války až po finanční a demografickou krizi, rostoucí kriminalitu, stagnující rozvoj občanské demokratické společnosti a nejistotu ohledně dalšího směřování Ruska. Všechny tyto klíčové body byly podrobněji rozebrány v předchozích kapitolách.

Na přelomu století se tedy předávání moci odehrávalo ve zcela specifických podmínkách, na jedné straně tu byl klan Jelcinů, takzvaná "Rodina" - nejbližší okolí prezidenta Borise Jelcina. "Rodina", která se podle politologa Stanislava Belkovského v obavě z dalších otřesů ve společnosti rozhodla již dlouho před volbami připravit nástupce, který by byl na jedné straně těmito elitami ovládán, na

druhé straně by byl schopen pokračovat v Jelcinově politickém kurzu a zajistit mu imunitu (Belkovskij, 2019).

Od roku 1998 tak byli jmenováni potenciální nástupci na post předsedy vlády, přičemž za něco málo přes rok vystřídal Jelcin až šest kandidátů, než se rozhodl pro Vladimira Putina, který byl premiérem jmenován v srpnu 1999. Je třeba stručně poznamenat, že před tímto jmenováním Putin povýšil z bývalého důstojníka KGB na ředitele FSB, což jsou všechno známé bezpečnostní agentury, které podle některých badatelů také sehrály roli při výběru Putina jako nástupce, neboť se jednalo o silného muže, který mohl zaručit ochranu Jelcina i jeho okolí (Kiselev & Belkovskij, 2019).

Proto již 31. prosince 1999 oznámil dosavadní prezident Ruské federace Boris Jelcin předčasně svou rezignaci na prezidentský úřad a jmenoval úřadujícím prezidentem tehdejšího premiéra V. Putina. Téhož dne podepsal nový úřadující prezident V. Putin dekret č. 1763, který zaručoval Jelcinovi a jeho rodině ochranu před trestním stíháním, úplnou imunitu a významné materiální výhody (Výnos prezidenta Ruské federace č. 1763, 1999).

Je třeba poznamenat, že to vše se odehrálo za naprosté absence široké veřejné diskuse občanské společnosti o otázce výběru tzv. nástupce, tj. odehrálo se to v zákulisí za účasti pouze elit. Místo svobodných a konkurenčních voleb v roce 2000 tak byl předem určen nástupce, který, dá se říci, získal záštitu B. Jelcina a jeho okolí, administrativní zdroje a podporu masmédií, jež ovládali různí oligarchové. Mimochodem, podle politika a politologa Vladimira Milova rostl rating současné vlády kvůli druhé čečenské válce, a právě toto téma bylo jedním z hlavních v politické kampani nástupce V. Putina (Milov, 2018). Na konci roku 1999 tak měl Putin, kterého předtím půl roku nikdo neznal, podle Nadace pro veřejné mínění (FOM) 45procentní rating a po jeho jmenování úřadujícím prezidentem dosáhl jeho rating vrcholu 55 procent. To následně předznamenalo jeho vítězství v prvním kole prezidentských voleb (Nadace pro veřejné mínění, 2000).

Známý americký vědec a profesor Peter Rutland, který se Ruskem a postsovětským prostorem zabývá již více než tři desetiletí, ve své práci "Putin's path to power" analyzuje, jak došlo k předání moci od Jelcina k Putinovi. Autor si především všímá Putinova životopisu, který byl, jak jsme již uvedli, zcela spjat s prací v KGB, což podle jeho názoru ovlivnilo volbu Jelcina. Kromě toho však konstatuje, že během přechodu moci se výrazně projevil systém patronsko-klientských vztahů, který Putinovi umožnil získat důvěru vyšších úředníků (Rutland, 2000).

Rutland také zdůrazňuje různé systémové rysy Jelcinovy éry, jako je patronáž, populismus a koncentrace moci v rukou prezidenta, které vytvořily živnou půdu pro vznik nového režimu. Tedy jinými slovy formování superprezidentské moci, jak jsme již uvedli v předchozí kapitole. Autor tedy konstatuje, že Putinův nástup k moci byl usnadněn spíše spoléháním na protekci vlivných osobností z Jelcinova okolí než spoléháním na tradiční volební či stranickou soutěž (Rutland, 2000).

Na druhé straně však autor upozorňuje na skutečnost, že Putin na počátku své politické kariéry zdůrazňoval restrukturalizaci ruského státu v rámci konkurenceschopné globální ekonomiky založené na demokracii a tržních principech (Rutland, 2000). To je skutečně důležité poznamenat, protože elity, které Putina vynesly k moci, tedy Jelcinovo blízké okolí, očekávaly, že nástupce bude pokračovat v Jelcinově reformním kurzu, a jistě ovlivňovaly i domácí politiku. Můžeme tedy konstatovat, že důvěra, kterou Jelcinovo okolí v Putina vložilo, sehrála rozhodující roli při hladkém předání moci, zajistila kontinuitu v domácí politice a umožnila Putinovi dostat se k moci a etablovat se jako klíčová postava ruské politiky na mnoho dalších let.

Jak píše Ostrow, Satarov a Chakamada ve své knize "The Consolidation of Dictatorship in Russia: An Inside View of the Demise of Democracy" (Upevňování diktatury v Rusku: pohled zevnitř na zánik demokracie), právě v tomto historickém okamžiku Rusko propáslo příležitost posunout se na

demokratické cestě kupředu a začalo postupně regredovat k autoritativně-diktátorskému systému. Tvrdí, že manipulace s volbami, absence skutečných demokratických procedur v tomto období a nástup Putina vytvořily reálné předpoklady pro posílení autoritářsko-centralizovaného režimu v Rusku, což následně vedlo k politickým represím, likvidaci politických konkurentů, nesvobodě slova a tisku, korupci a dalším negativním jevům. Volby a pojem demokracie se staly pouhou fikcí, vhodnou příležitostí, jak prostřednictvím pseudodemokratických postupů donekonečna legitimizovat svou moc, jak tomu obvykle bývá v hybridních režimech (Ostrow a kol., 2007).

Po analýze způsobu předání moci z rukou Jelcina do rukou Putina tedy můžeme tvrdit, že tento proces nebyl otevřený a demokratický, že snaha vládnoucích kruhů udržet si svůj politický vliv a získat loajalitu a imunitu od budoucího prezidenta v osobě Putina vedla k nedemokratickému předání moci. To zase vypovídá o procesu stagnace modernizace moci a faktickém zastavení rozvoje demokratických procedur v Rusku v tomto období. O dalším vývoji politické cesty Ruské federace nerozhodovaly konkurenční volby, ale protekce a spoléhání se na vlivné osobnosti z okolí prezidenta Jelcina.

3.2. Počátky Putinova režimu v Rusku v letech 2000–2008.

S nástupem nového ruského prezidenta k moci v roce 2000 se začal postupně proměňovat i samotný politický režim, který mnozí akademičtí badatelé již řadu let označují za hybridní politický režim. Tedy, jak jsme již zjistili v teoretické části naší práce, takový režim, který v sobě spojuje rysy demokracie i autoritářství. Jak ale víme, hybridní režim není ze své podstaty stabilním typem politického režimu, pomalu, ale jistě se transformuje, nebo správněji řečeno přerodí pod vlivem různých faktorů buď v demokracii, nebo v autokracii.

Naším hlavním úkolem v této části textu bude analyzovat, jak se formoval a institucionalizoval raný Putinův režim v letech 2000-2008, jaká byla jeho hybridní povaha, a pokusíme se také analyzovat, co bylo pro režim zlomovým okamžikem, kdy se začal stále zřetelněji transformovat směrem k autoritářskému systému. Není žádným tajemstvím, že současný režim v Ruské federaci lze jen stěží nazvat hybridním režimem, a to vzhledem k radikálnímu zpřísnění vnitřní i zahraniční politiky, rozsáhlé cenzuře, eliminaci reálné politické soutěže a dalším faktorům. Je však třeba poznamenat, že za více než 20 let prošel tento režim mnoha změnami, byť pomalými, a naším hlavním cílem je tyto změny vysledovat, abychom pochopili, proč si Rusko po relativně demokratickém průběhu reforem v 90. letech zvolilo jiný vektor vývoje.

Začněme snad konkrétnějšími ukazateli, od roku 1989 až do roku 2004, tedy do konce prvního Putinova prezidentského období, nevládní organizace Freedom House, která monitoruje demokratické změny ve světě, klasifikovala Rusko jako částečně svobodnou zemi (Freedom House, 2004). A není se čemu divit, jak jsme již analyzovali, demokratické reformy v Rusku v 90. letech nebyly příliš úspěšné, ale probíhaly a obecný trend směřoval k široké demokratizaci státního zřízení. Je však zřejmé, že to nestačilo k tomu, abychom mohli být považováni za plně svobodnou zemi, protože kromě existence demokratických mechanismů a procedur musí ještě efektivně fungovat.

Od roku 2005 bylo Rusko poprvé uznáno za nesvobodnou zemi, Freedom House konstatoval, že Rusko směřuje k autoritářskému systému, především prostřednictvím zvýšené státní kontroly nad televizním a rozhlasovým vysíláním a nad tištěnými médii. Skutečná konkurence mezi politickými stranami se snižovala v důsledku vzniku dominantní strany, stejně jako pravomoci místních orgánů, a volby byly často založeny na administrativních zdrojích, takže volby již nebyly svobodné a spravedlivé (Freedom House, 2006).

Ze zprávy Freedom House tak můžeme vyvodit, že se ruské politické vedení začalo postupně zbavovat opozičních politických stran, posilovat státní cenzuru

médií a zvyšovat centralizaci výkonné moci. Podpořme naše závěry konkrétními reformami a zákony, které byly v tomto období přijaty.

Za klíčový politický vektor vývoje státní struktury je během Putinova prvního prezidentství považováno posílení tzv. vertikály moci. Podle experta Ivana Suchova se heslo posílení jednoty Ruska stalo důležitou součástí politického programu nového prezidenta (Suchov, 2008). Podstatou této reformy bylo vytvořit těsnější vazby mezi federálním centrem a regiony než dříve, aby se posílila kontrolovatelnost právě těchto regionů. Proto byla již v roce 2000 vytvořena instituce zmocněnců prezidenta ve federálních okruzích, tj. tzv. instituce polprezidentství. Zmocněnci plní roli jakéhosi místodržitele prezidenta, zajišťují kontrolu výkonu ústavních pravomocí hlavy státu na území okruhu. Jinými slovy, velvyslanec je zástupcem prezidenta a kontroluje a koordinuje činnost federálních výkonných orgánů v daném okruhu (Výnos prezidenta Ruské federace č. 849, 2000).

S reformou mocenské vertikály navíc souvisí i reforma Rady federace, tj. horní komory ruského parlamentu, která vedla k nahrazení gubernátorů a předsedů zákonodárných sborů jmenovanými zástupci, kteří začali fungovat trvale. (Federální zákon N 113-FZ, 2000). Tuto reformu navrhl prezident v roce 2000 a má se za to, že ve skutečnosti připravila gubernátory o jejich obvyklé lobbistické nástroje v parlamentu. Na jedné straně byla moc jednotlivých gubernátorů ve velkých regionech v Rusku v těchto letech skutečně silná, na druhé straně to byl krok k posílení centralizované struktury a posílení moci federálního centra reprezentovaného Moskvou.

Po tragédii v Beslanu (kdy při teroristickém útoku na školu v Severní Osetii zahynulo 333 lidí, z toho 186 dětí) v roce 2004 přišel prezident Putin s nápadem zrušit přímou volbu gubernátorů a navrhl, aby byli do funkce jmenováni, což byl návrh, který fakticky znehodnotil funkci gubernátora. Vzhledem k tomu, že místní samospráva se stávala stále více závislou na federálním centru a fakticky byli upřednostňováni ti kandidáti, jejichž strana měla většinu v regionálním

zákonodárném sboru, který formálně začal gubernátory jmenovat. Procedura jmenování regionálních guvernérů tak byla vyňata z veřejné sféry a fakticky se přesunula do sféry interakce mezi elitami (Suchov, 2008).

Zároveň se vytvořila dominantní mocenská strana v osobě Jednotného Ruska, která získala parlamentní monopol a začala ovládat všechny regiony a regionální zákonodárné orgány, což následně znemožnilo regionálním uskupením vážněji soutěžit o moc na místní úrovni. Podle Rostislava Turovského, politického geografa a doktora politických věd, toto potlačení regionální moci s přesunem rozhodovacího centra směrem k federální vládě posílilo mocenskou vertikálu a fakticky podřídilo regionální elity, které byly nuceny provádět reformy v tradičním ruském stylu v tiché shodě s iniciativou a programem centra (Turovskij, 2008).

Lze tedy konstatovat, že reforma posilující vertikálu moci, kterou Putin důsledně realizoval během svého prvního prezidentského období, umožnila vytvořit politickou infrastrukturu pro další konzervativní či autoritářský model transformace. Alternativou k takové modernizaci byl podle Turovského liberální model, který zahrnuje především spoléhání na rozvíjející se a politicky aktivní střední třídu. Hlavním problémem ruské občanské společnosti však je, že nikdy nebyla prozápadní, není dostatečně politicky aktivní, v důsledku čehož se právě elity stávají hybným aktérem při volbě modelu politické transformace (Turovskij, 2008). Jinými slovy, reformy v Rusku tedy přicházejí shora dolů, nikoliv přímo z požadavků občanské společnosti.

Vedle posilování mocenské vertikály a podřizování si regionů a místních samospráv byl v počátcích putinovského období palčivý problém svobody slova a politické cenzury v televizi a tištěných médiích. Na jedné straně mnoho médií vlastnili oligarchové a lobbovali za své zájmy, na druhé straně právě zde začínal konflikt zájmů, neboť některá z těchto médií byla v neustálé konfrontaci s oficiálními orgány, kterým se toto uspořádání pochopitelně nelíbilo. Hlavní televizní kanály a média se tak skutečně dostaly pod přímou kontrolu vlády, jako například VRT (První kanál), jehož akcie byly na podzim roku 2000 prodány

oligarchovi Romanu Abramovičovi. A některé z nich byly doslova zabaveny nebo zlikvidovány. Například necelý rok po nástupu prezidenta Putina do funkce byl televizní kanál NTV (Nezavisimoje televidenie), který vlastnil mediální magnát Vladimir Gusinskij, zabaven a převzat společností Gazprom-Media. Jednalo se o nejzávažnější a nejkřiklavější případ té doby, protože NTV byla hlavním mluvčím, který kritizoval moc a kriticky informoval o všech významných událostech v zemi. Kanál se tak nakonec z politických důvodů změnil v politicky kontrolované a politicky cenzurované médium (Kurawski, 2011).

Po NTV byly ze stejných důvodů jako NTV zrušeny také TV-6, TVS a MNVS (Moskevská nezávislá vysílací společnost). Po převzetí většina zaměstnanců, kteří odešli z NTV, přešla do těchto kanálů. Již na počátku roku 2000 tak oficiální moc zahájila v Rusku nevyhlášenou válku proti nezávislým médiím; Kreml již dvě desetiletí systematicky likviduje nebo zabavuje všechna nežádoucí a nekontrolovaná média (Voice of America, 2023).

Počátky putinismu, tedy Putinova režimu, tedy vycházely především z politického antidemokratismu. Jinými slovy, veškerá liberální opozice, která si systematicky dovoľovala kritizovat moc, jako například Svaz pravicových sil, vedený významnými reformátory Jelcinovy éry Gajdarem, Čubajsem, Němcovem a dalšími, byla vyřazena z reálné politiky. Nebo strana Jabloko, která pod vedením Javlinského byla ve Státní dumě také naposledy široce zastoupena pouze v období 3. svolání, tj. v letech 1999 až 2003. Namísto rozvíjení principu soutěživosti a politické plurality tak vznikla strana moci, která agregovala většinu významných politických zájmů a která se fakticky stala dominantní ve všech regionech a ve všech orgánech moci (Turovskij, 2008).

Režim si však uvědomil, že místo skutečné liberální opozice v parlamentu by měly zaujmout strany skutečně kontrolované Kremlem, jako jsou LDSR, KSRF a Spravedlivé Rusko. Tato fiktivní opozice v průběhu let prokázala svou loajalitu vůči vládnoucí straně a fungovala jako pohodlná zástěna pro udržení image volitelnosti a zastupitelnosti moci. Jak si pamatujeme z naší teoretické části, jedná

se o jasný znak hybridnosti režimu, neboť taková fiktivní opozice se účastní politiky pouze do té míry, do jaké jí to vládnoucí moc dovolí.

Dalším zřetelným znakem hybridnosti raného Putinova režimu je postupné zavádění totální kontroly nad médii a vznik politické cenzury. Jak jsme již dříve dospěli k závěru, Putinův režim využil všech prostředků, aby si podřídil všechny hlavní televizní kanály, a vyvíjel také tlak na nezávislé novináře. Stojí však za zmínku, že v nultých letech, tj. během prvních dvou funkčních období Putinova prezidentství, ještě existovala nezávislá média. Podřízeny byly především hlavní státní televizní kanály a tištěná média.

Konečně dalším znakem hybridnosti raného režimu je tendence k podřízení a omezení moci místních a regionálních orgánů, tj. docházelo k centralizaci moci. Ta byla uzamčena ve federálním centru reprezentovaném Moskvou a zejména v silné prezidentské moci, která byla, jak si pamatujeme, posílena za Jelcina. Namísto liberálního modelu transformace byl zvolen model konzervativní s postupným omezováním pravomocí gubernátorů, vytvořením instituce regionálního zastupitelstva a podřízením všech regionálních parlamentů, které se staly dominantními pro stranu moci reprezentovanou Jednotným Ruskem. Samotné regiony se tak staly slabým subjektem politiky a podle politického geografa Turovského se dostaly do pasti stability. V níž právě zachování moci konkrétních představitelů působí jako forma politické stability. V takovém schématu se samozřejmě ztrácí modernizační složka, která je odsunuta do pozadí, protože není pro udržení politické stability a vítězství ve volbách tak důležitá (Turovskij, 2008).

V takové pasti politické stability začaly hrát důležitou roli administrativní zdroje, jejichž využití v různých volbách na regionální a federální úrovni lze jen stěží přeceňovat. Volby se tak vlastně změnily ve fikci a přestaly mít reálný vliv na formování vládních orgánů, neboť jejich výsledek byl vždy předem předvídatelný (Višněvskij, 2019).

Není možné dostatečně zdůraznit rostoucí vliv bezpečnostních a silových složek, které se staly doslova klíčovou silou při ochraně politického režimu. Podle politologa Nikolaje Petrova jsou orgány činné v trestním řízení socioprofesionální skupinou, která z Putinova působení u moci profitovala nejvíce. Podle něj může počet strážců zákona v současném Rusku dosáhnout 4,5 milionu osob, což zahrnuje armádu (1,9 milionu), ministerstvo vnitra (0,9 milionu), Rosgvardii (0,4 milionu), ministerstvo pro mimořádné situace (0,3 milionu), Federální službu vězeňství (0,3 milionu) a Federální bezpečnostní službu s pohraniční stráží (0,2 milionu). Tento počet představuje 6 % práceschopného obyvatelstva, jak tvrdí, a je to více, než bylo bezpečnostních složek v Sovětském svazu, přestože počet obyvatel Ruska je nyní více než dvakrát menší (Petrov, 2019).

Podle našeho názoru se role orgánů činných v trestním řízení během Putinova třetího a čtvrtého volebního období zvýšila, proto se tímto jevem budeme podrobněji zabývat v následující části. Je třeba pouze poznamenat, že silové složky byly skutečně vždy nedílnou součástí Putinova režimu, neboť sám prezident pochází z řad bývalých silových složek a na počátku jeho politické kariéry pro něj bylo klíčové mít loajální silové složky na důležitých klíčových postech, aby si upevnil svou osobní moc.

Na druhou stranu se nemůžeme vyhnout skutečnosti, že během prvních dvou volebních období se ekonomická situace v Rusku změnila k lepšímu. Podle Světové banky činil v roce 1998 ruský HDP na obyvatele ve stálých cenách roku 2011 11 917,8 USD. V roce 2008 to bylo 24 005,9, což je dvakrát více než v roce 1998 (The World Bank, 2016). Až do světové hospodářské krize v roce 2008 tak ruský HDP rostl v průměru o 7 % ročně. Podle Sergeje Gurjeva, známého akademického ekonoma a profesora ekonomie na Institutu politických vědeckých výzkumníků v Paříži, lze reformy z hlediska ekonomické transformace rozdělit do několika období. Období prvního prezidentského mandátu nazývá obdobím reform, během něhož byly prudce sníženy překážky pro zahájení a provozování podnikání, provedeny reformy daní, důchodů a státní správy a probíhala jednání o vstupu

Ruska do WTO. To vše podle něj vedlo k intenzivnímu zrychlení hospodářského růstu, přílivu zahraničních investic a posílení národní měny (Gurieva, 2019).

Období druhého prezidentského mandátu bylo z hlediska ekonomických reforem zcela odlišné od prvního, nazývá je státně orientovaným obdobím, protože začalo docházet ke zestátnění ekonomiky. Tvrdí však, že za deset let, tj. od roku 1999 do roku 2008, vzrostl HDP Ruska o 94 % a v přepočtu na obyvatele přesně dvakrát tolik (Gurieva, 2019). Obecně se tyto údaje shodují s údaji, které jsme uvedli výše na základě údajů Světové banky. Guriev poznamenává, že v tomto období se výrazný růstový úspěch ruské ekonomiky vysvětluje nejen reformami, ale také prudkým nárůstem světových cen ropy. Podle různých odhadů vysvětluje tento téměř osminásobný nárůst cen ropy mezi lety 1998 a 2008 (kdy v ročním průměru vzrostly z 13 na 97 dolarů za barel) třetinu až polovinu tempa růstu Ruska v prvním Putinově desetiletí (Gurieva, 2019).

Jak píše další politolog Rogov, Putinův režim se dělil na dvě éry před rokem 2008 a po něm, a kdyby se na konci svého druhého prezidentského období zcela stáhl z veřejné politiky, zůstal by v dějinách jako jeden z nejúspěšnějších vůdců moderního Ruska. Protože po 15 letech krizí a nestability zažilo moderní Rusko relativní stabilizaci v řízené demokracii a období intenzivního hospodářského růstu (Rogov, 2019). A přestože byl již nastíněn autoritářský zvrát režimu, zpřísnění cenzury a kontroly médií, eliminace politické konkurence, jakož i další antidemokratické tendence, s tímto tvrzením spíše souhlasíme, protože podle našeho názoru byla druhá část Putinova dvacátého století významným způsobem opakem té první, kterou jsme analyzovali v této části.

Lze tedy konstatovat, že navzdory ekonomické prosperitě v období nultých let se ruský režim již pomalu, ale jistě transformoval směrem k autoritativnímu systému v rámci konzervativní modernizace, ačkoli měl stále mnoho rysů hybridního systému, což zase umožňovalo určitou míru svobody ve společnosti a pluralitu názorů, stejně jako přítomnost liberální opozice, i když bez reálné moci a zastoupení v parlamentu.

3.3. Zpřísnění, revizionismus a transformace režimu v letech 2008–2018.

V této části se budeme zabývat proměnou politického režimu v Rusku v letech 2008-2018, jejímiž hlavními rysy byla absolutizace pojmu suverenity, uplatňování konceptu suverénní demokracie, hledání nových tradičních hodnot a ruských stálic, které byly v rozporu s myšlenkami liberální modernizace devadesátých a počátku nultých let, a také závažný obrat od spolupráce ke konfrontaci ve vztazích se západním liberálním světem a zpřísnění domácí kontroly nad občanskou společností (Rogov, 2019).

Zřejmě bychom měli začít ideologickou proměnou, k níž v tomto období došlo, a zdůraznit rostoucí roli konceptu takzvané "suverénní demokracie", za jehož autora je považován Vladislav Surkov, tehdejší kurátor vnitřní politiky a hlavní ideolog "ruského světa". Podle této koncepce je ruská demokracie ze své podstaty výjimečná, přičemž hlavní místo v ní zaujímá budování a posilování suverenity (Forbes, 2012). Koncept suverénní demokracie tak byl v přímém protikladu ke konceptu západní liberální demokracie a stojí za zmínku, že tento koncept byl často používán k ospravedlnění všech existujících problémů ruské demokracie. Podle politického pozorovatele Dmitrije Kamyševa představuje Surkovova tzv. řízená demokracie v podstatě volby bez možnosti volby, u nichž je výsledek znám ještě před hlasováním, stejně jako úplné očištění politické soutěže, začlenění regionálních lídrů do mocenské vertikály a monopol vládnoucí strany. To vše je implicitně ve prospěch posílení suverenity lidu, na obranu proti vnějšímu vlivu (Kamyšev, 2019).

Ve druhém období putinovské éry čelil ruský režim řadě ekonomických i vnitropolitických a zahraničněpolitických výzev a krizí, které významně ovlivnily jeho transformaci. Především můžeme vyzdvihnout dvě hospodářské krize v letech 2009 a 2015. První hospodářská krize v roce 2009 byla důsledkem globální hospodářské krize a vedla k prudkému poklesu cen ropy, což byla pro ekonomiku

zdrojů jistě vážná rána. Druhá hospodářská a měnová krize nastala v roce 2015 a byla způsobena především celosvětovým poklesem cen ropy a také zavedením rozsáhlých hospodářských sankcí proti Rusku v souvislosti s anexí Krymu a válkou v Donbasu. V důsledku toho došlo k rychlému oslabení ruské státní měny v důsledku volatility cen ropy, která v roce 2015 překonala antirekord z roku 2009. Je třeba zdůraznit, že to byla pro ruskou ekonomiku velká rána, neboť právě na světových cenách ropy a jejím vývozu do značné míry závisí příjmová část ruského rozpočtu (Itzhoki, 2015).

Na druhou stranu podle politologa Kirilla Rogova byla jedním z klíčových momentů autoritářského utužení režimu politická krize v letech 2011-2012, která vedla k rozsáhlým protestům na Bolotném náměstí (Rogov, 2019). Tato protestní kampaň je považována za největší v historii moderního Ruska a byla důsledkem zfalšovaných voleb do Státní dumy v roce 2011. Jak vzpomíná jeden z tehdejších vůdců zimních protestů Sergej Udalcov, moc se masových shromáždění zalekla a dokonce s nesystémovou opozicí navázala dialog. Tehdejší prezident Dmitrij Medveděv ve svém projevu ve Federálním shromáždění oznámil reformu zaměřenou na liberalizaci politického systému. Zejména byly obnoveny přímé volby gubernátorů, zjednodušen systém registrace stran a strany byly osvobozeny od povinnosti sbírat podpisy voličů pro volby (Udalcov, 2021).

Jak se však ukázalo, jednalo se pouze o kosmetické změny, které měly snížit míru horka a rozhořčení ve společnosti, ve skutečnosti však nikdy nedošlo k revizi výsledků parlamentních voleb do Státní dumy v roce 2011, což bylo hlavním cílem těchto protestů. Rovněž přímé volby guvernérů byly sice obnoveny, ale současně byly zavedeny prezidentské a komunální filtry, které de facto znemožnily kandidaturu nesystémových politiků na guvernéra. Řada vůdců protestního hnutí byla vystavena správnímu a trestnímu stíhání v rámci tzv. kauzy masových nepokojů Bolotnaja.

Putin, který byl v té době premiérem, navíc protestními akcemi opovrhoval a tvrdil, že někteří lidé se jich účastní za peníze a v zájmu cizích zemí.

(Kommersant, 2021). Za zmínku také stojí, že byl v té době skutečně hlavním prezidentským kandidátem, kterého nominovalo Jednotné Rusko, a díky změnám ústavy dostal možnost stát se prezidentem až do roku 2024, neboť prezidentské období bylo prodlouženo ze 4 na 6 let.

Bezprostředně po prezidentských volbách tak Státní дума přijala několik vysoce prestižních zákonů, které zpřísnily administrativní odpovědnost za shromáždění a pikety, zavedly nové pokuty a přidaly nové požadavky na organizátory masových akcí (Federální zákon N 65-FZ, 2012). Jak tehdy upozornil lídr nesystémové strany Jabloko S. Mitrochin, novely zákona měly de facto prohibitivní charakter a v maximální možné míře omezovaly ústavní právo občanů na vyjádření protestu. To ve svém důsledku podle jeho názoru vedlo k téměř nemožnosti jakékoliv formy pouliční aktivity opozičních aktivistů (Mitrochin, 2012).

V reakci na masové protesty byl také přijat vysoce prestižní zákon č. 121-FZ o nevládních organizacích (neziskových organizacích) a zahraničních agentech, který byl kdysi kritizován i systémovou opozicí jako zákon omezující lidská práva v Rusku. Oficiální vláda zastoupená Kremlem trvala na tom, že tento zákon je v souladu s americkým zákonem FARA (Foreign Agent Registration Act) o zahraničních agentech (BBC, 2012). To je obecně nepravdivé, protože nový zákon na rozdíl od FARA definoval jakoukoli veřejnou činnost jako politickou a vyžadoval, aby každá organizace byla uznána za zahraničního agenta i v případě, že přijímá zanedbatelné částky ze zahraničí. Tento zákon tak umožnil převzít kontrolu nad občanskými aktivitami v ruské společnosti a stigmatizovat opozičníky nežádoucí pro úřady (The Economist, 2013).

Jak upozorňuje politolog Rogov, tato politická krize znamenala konec Putinova stabilizačního období devadesátých let, které bylo podle něj málo represivní, protože vládnoucí koalice sice omezovala politickou soutěž a svobodu médií, ale díky přesvědčivým ekonomickým úspěchům získávala podporu i mezi nízkopříjmovými skupinami obyvatel (Rogov, 2019). To znamená, že zdůrazňuje,

že to byla právě ekonomická krize v roce 2009, která podkopala důvěru občanů a vedla k politické krizi, která vypukla v souvislosti s volbami do Státní dumy v roce 2011.

Lze tedy konstatovat, že politická krize a masové protesty v roce 2011 vedly ruské úřady k přijetí řady represivních zákonů a novel, jejichž cílem bylo zpřísnit a kontrolovat ruskou občanskou společnost a opoziční aktivismus.

Kromě vnitropolitických krizí se objevily i zahraničněpolitické krize související s Gruzii, Ukrajinou a Sýrií. Důvodem byla především změna zahraniční politiky Ruské federace. Zahraničněpolitický kurz ruského režimu se opakovaně měnil, ještě nedávno se Putin snažil navázat vztahy se západním světem a během svého prvního funkčního období usiloval o to, aby se stal důležitým spojencem Spojených států, a jak sám tvrdil, budoval Velkou Evropu a deklaroval evropskou volbu Ruska. Avšak již s Putinovým třetím prezidentským mandátem se rétorika Kremlu vůči západnímu světu dramaticky změnila (Trenin, 2019). V důsledku toho se nový zahraničněpolitický kurz Ruské federace začal opírat o antiamerikanismus a antizápadismus, Ruská federace v tomto období fakticky odmítla uznat hranice, které vznikly v důsledku rozpadu SSSR, a vyhlásila rozhodnou konfrontaci ve vztazích se Západem.

Na druhou stranu s proměnou zahraničněpolitického kurzu začal ruský režim hledat spojence mezi státy, které nejsou obvykle považovány za země liberálně demokratického světa, tj. vnitropolitický kurz se stal odrazem zahraničněpolitického kurzu. Akcenty v zahraniční politice se tak přesunuly do asijského regionu, zejména do Číny, Indie a zemí Střední Asie. Zvláštní zmínku si zaslouží Čína, pro kterou se Rusko stalo největším zdrojem dovozu energie, což z Číny následně učinilo důležitého obchodního a politického spojence Ruska. Vedení země tak vyhlásilo obrat na Východ jako prioritu své zahraniční politiky, což podle odborníků částečně pomohlo snížit škody způsobené západními sankcemi v letech 2014-15 (Šagina, 2020).

V tomto období také vznikly nebo zintenzivnily svou účast mezistátní organizace související s mezinárodní účastí Ruska, jako jsou ŠOS, BRICS, EAEU atd. V roce 2009 tak vzniklo mezistátní ekonomické sdružení BRICS. Formálně bylo založeno v roce 2006, ale fakticky se první summit konal až v červnu 2009, což je považováno za počátek fungování tohoto sdružení. BRICS vznikl jako převážně ekonomické sdružení zaměřené na rozvoj hospodářské spolupráce mezi členskými zeměmi (Nivedita, 2022). Postupem času se však stále častěji objevovaly pokusy, zejména ze strany Ruska, vyvést tuto organizaci z čistě ekonomické sféry a prezentovat ji jako geopolitickou sílu protizápadního světa. Kromě BRICS byla v roce 2015 založena Euroasijská hospodářská unie (EAEU), která fakticky předznamenala směřování ruské zahraniční politiky k postsovětské hospodářské integraci.

Klíčovým bodem naší práce je však také analýza proměny zahraniční politiky ve srovnání s předchozím obdobím. A jak již bylo uvedeno, v tomto období byl ruský režim posedlý myšlenkou geopolitické konfrontace se západním světem a právě tato myšlenka podle politologa Rogova působila jako ideologický rámec, který legitimizoval rostoucí represivitu ruského režimu v tomto období (Rogov, 2019). Také, jak tvrdí Dmitrij Trenin, doktor historie a profesor, právě přehnaný význam expanze NATO měl rozhodující vliv na zahraniční politiku Ruska v tomto období, a zejména na jeho militaristickou politiku vůči Ukrajině (Trenin, 2019). Rusko tak v tomto období připustilo agresi a vytvořilo velké územní konflikty především s Ukrajinou a Gruzíí, které byly pokračováním geopolitické konfrontace a snahou udržet tyto země v ruské sféře vlivu.

Také v předchozí části této kapitoly jsme se zabývali rostoucí rolí bezpečnostních složek jako nového pilíře režimu. Podle politologa Nikolaje Petrova došlo v roce 2014 k definitivní proměně režimu ve stát silových složek. Za důvod označuje mentalitu vládnoucích elit, v níž tzv. silovíci začali dominovat nejen kvantitativně, ale i ideologicky (Petrov, 2019). Má to samozřejmě svou logiku, protože jak víme, když se zmenšuje role všech politických institucí, roste

role silových zdroje. Z tohoto hlediska to vysvětluje mnohonásobný nárůst vlivu siloviků a závislost režimu na této skupině. Podle Petrova se zpřísněním režimu a zvýšením role bezpečnostních složek v tomto období začaly represe postihovat nejen pro režim marginální skupiny, jako jsou nesystémoví opozičníci, ale také manažerské elity a samotné bezpečnostní složky, přičemž klíčovou roli v těchto represích podle něj hraje FSB (Petrov, 2019). Můžeme tedy konstatovat, že si mocenské orgány za mnoho let politiky autoritářského utužování režimu zvykly na používání měkké síly a začaly se více spoléhat na sílu a represí nejen vůči běžným občanům, ale také vůči elitám, podnikatelům a samotným bezpečnostním složkám.

Shrneme-li tedy tuto část textu, můžeme na základě analyzovaných údajů s jistotou konstatovat, že ruský režim se v této době ubíral cestou posilování autoritářských metod vládnutí a zpřísnování politiky téměř ve všech sférách společnosti. Úloha ekonomiky při zajišťování legitimacy a stability politického režimu byla odsunuta do pozadí a místo ní se do popředí dostaly takové faktory jako represe a ideologie založená na posilování suverenity a hledání tradičních hodnot. V informační politice na pozadí války na východní Ukrajině se režim obrátil k metodám agresivní propagandy. A v rámci zpřísnění kontroly nad občanskou společností byly přijaty vysoce prestižní zákony o neziskových organizacích, zahraničních agentech a kontrole informací na internetu, které umožňují doslova pronásledovat nežádoucí osoby za jejich slova, potlačovat občanský aktivismus a věznit je za mítinky a pikety. Na druhé straně se zahraniční politika posunula k politice antizápadní a antiamerikanistické, což zase změnilo vektor ve vztazích se západním světem ze spolupráce na konfrontaci. Zahraniční politika se od nynějška orientovala na Východ, ruský režim zvolil cestu spolupráce a posilování vztahů s Čínou, Indií a řadou středoasijských zemí.

4. Analýza současného stavu politického režimu v Rusku a perspektivy jeho další transformace.

V závěrečné části našeho textu se zamyslíme nad tím, v co se od roku 2018 proměnil současný politický režim Ruska, analyzujeme současný akademický výzkum současného stavu režimu a pokusíme se stručně zhodnotit perspektivy jeho další proměny.

Začneme rokem 2018, kdy byl ruský prezident Vladimir Putin znovu zvolen na další, již čtvrté prezidentské období, a podívejme se na oblast domácí politiky. Prezidentské období začalo, stejně jako o 6 let dříve, dalšími výraznými změnami v ruské legislativě. A tak již v prosinci 2019, na pozadí série protikorupčních protestů v letech 2017-2018, které probíhaly po celém Rusku a požadovaly změnu moci v Ruské federaci a vyšetřování korupčních trestných činů, úřady na pokyn prezidenta zpřísnily zákony týkající se zahraničních agentů. V platnost vstoupil federální zákon č. 426-FZ, který umožňuje přidělit status zahraničního agenta fyzickým osobám a také rozšiřuje seznam médií, na něž se tento status vztahuje (Federální zákon č. 426-FZ, 2019). Každá fyzická osoba, která je zahraničním agentem, je tak nyní povinna označovat šířené informace a čtvrtletně podávat zprávy o svém hospodaření. Zahraničním agentem se navíc nyní může stát doslova každý občan, ať už jde o vědce, který získal zahraniční grant, nebo o osobu, která dostává peníze od příbuzných ze zahraničí, či dokonce o blogera, který zveřejňuje svůj obsah na zahraničních zdrojích a získává příjmy z monetizace (BBC News, 2019). Porušení tohoto zákona se trestá maximální pokutou až do výše 5 milionů rublů pro právnické osoby nebo administrativním zadržením na 15 dní a pokutou 100 000 rublů pro fyzické osoby (Federální zákon č. 426-FZ, 2019).

O pouhé dva roky později byly na seznam zahraničních agentů přidány stovky nezávislých a zahraničních médií, jednotlivých novinářů, aktivistů za lidská práva, bloggerů, jednotlivců a politiků. A v létě 2022 došlo k dalšímu zpřísnění již tak represivního zákona, takže k tomu, aby se člověk stal zahraničním agentem, již

nebylo nutné přijímat jakoukoli finanční podporu ze zahraničí, ale stačilo být pod zahraničním vlivem. Kromě toho byla zavedena další omezení a zákazy pro osoby, které mají status zahraničního agenta, přičemž všechna se týkala veřejného sektoru. Jak tedy vyplývá z příslušného zákona, zahraniční vliv je poměrně vágní formulace, která zase v současném Rusku umožňuje prohlásit za agenta zahraničního vlivu doslova každého občana (Meduza, 2022).

Podle právního experta a právníka Grigorije Vajpana se tento návrh zákona zásadně liší od prvního zákona z roku 2012, který jsme analyzovali v minulém odstavci. Tvrdí, že zatímco dříve byl zákon zaměřen na stigmatizaci nekomerčních organizací a neloajálních opozičníků, nyní je hlavním cílem zcela zničit občanskou společnost a jakýkoli aktivismus. Také, jak upozorňuje Galina Arapova, ředitelka Centra pro ochranu práv médií, zákon ve skutečnosti neposkytuje jasnou definici zahraničního vlivu, což následně umožňuje úřadům neomezené a nepředvídatelné vymáhání práva (BBC News, 2022)

Kromě zpřísnění tohoto vysoce prestižního zákona byla v roce 2020 přijata řada významných změn stávající ruské ústavy. O těchto změnách se hlasovalo v celostátním hlasování a bylo možné hlasovat pouze pro nebo proti celému balíčku změn. Největší ohlas a podle odborníků nejdůležitější změnu ústavy představovalo faktické zrušení předchozích funkčních období prezidenta Vladimira Putina. To mu naopak umožnilo, aby navzdory ústavním omezením kandidoval a byl znovu zvolen prezidentem až do roku 2036. Kromě toho bylo klíčovým trendem nových změn také rozšíření prezidentských pravomocí a omezení pravomocí vlády, tj. prezident má nyní faktickou kontrolu nad soudci a ministry. Konkrétně má nyní prezident právo iniciovat odvolání členů Ústavního soudu a Nejvyššího soudu, hlava státu bude moci jmenovat a odvolávat ministry bezpečnostních složek a podle ústavy má nyní celkové vedení ruské vlády, čímž se její pravomoci výrazně rozšiřují. V neposlední řadě ústava zaručuje plnou imunitu prezidenta při odstoupení z funkce (Deutsche Welle, 2020).

Nová ústava navíc z iniciativy samotného prezidenta obsahuje ustanovení, které umožňuje Ruské federaci neprovádět rozhodnutí mezinárodních orgánů, tj. ústava Ruské federace má fakticky přednost před mezinárodním právem. Kromě toho byla do ústavy v souladu s domácí politikou posledních let v Rusku vložena ustanovení zdůrazňující údajné spoléhání se Ruska na víru v Boha, tradiční hodnoty, ochranu suverenity a "tisíciletou historii" (Deutsche Welle, 2020). Tato ustanovení mají samozřejmě ideologický podtext a zdůrazňují pokračování domácí politiky budování společnosti kolem tzv. spon a tradičních hodnot, v jejichž rámci by zřejmě podle oficiálních orgánů měla žít celá společnost Ruské federace.

Krátce k tomu můžeme také zdůraznit nová omezení místní samosprávy, nové zákazy pro státní úředníky a vznik nového ústavního orgánu – Státní rady. Shrneme-li tedy takto významnou reformu hlavního zákona země, můžeme odkázat na závěry Evropské komise pro demokracii prostřednictvím práva, která je poradním orgánem v oblasti ústavního práva. Evropská komise dospěla k závěru, že přijaté změny oslabují místní samosprávy, značně neúměrně rozšiřují pravomoci ruského prezidenta, čímž fakticky ničí systém brzd a protivah a podřizují si i soudní moc, což je zase hrozbou pro právní stát. Kromě toho komise konstatovala, že procedura jejich přijetí nebyla založena na široké občanské diskusi a neodpovídala hloubce dopadu změn na společnost.

Lze tedy konstatovat, že vektor vývoje vnitřní politiky byl postaven na posílení již tak neomezené moci prezidenta a podřízení ostatních složek moci, spolu s tím ústavně zakotvených tzv. tradičních hodnot a víry v Boha, což zdůrazňuje ideologické zaměření reformem a snahu oddělit se od západních hodnot a budovat společnost kolem konceptu historického dědictví státu. Celkově se ideologický vektor vývoje Ruska začal orientovat spíše na minulost, na úspěchy jiných generací než na vlastní úspěchy v současnosti, kterých v krátkém období vývoje moderního Ruska nebylo mnoho. Také v zemi byla v tomto období zničena veškerá mimosystémová opozice a všechny síly byly vrhnuty na obranu zavedeného systému s dominantním postavením jedné strany.

Podle politoložky Taťjany Stanovajové se systém dlouhodobě připravuje na dlouhé období konzervace a zavedení přísně regulované politické sféry, v níž je nyní podle ní pronásledování namířeno nikoliv proti konkrétním postavám, ale proti samotné podstatě protestu jako fenoménu. To znamená, že mechanismus represe a očisty politického prostoru bude v budoucnu zesílen. Jinými slovy, zesílí se tlak na média, zpřísní se kontrola internetu a jakákoli veřejná aktivita bude co nejvíce regulována (Meduza, 2021). To vše můžeme podle našeho názoru pozorovat již nyní a zdá se nám, že pokud předpovídáme další proměnu režimu, bude probíhat výhradně v logice posledních dvou desetiletí změny politického režimu, tedy v rámci zpřísnění represe, potlačení jakéhokoli občanského aktivismu, likvidace veškeré nesystémové opozice a posílení osobní moci.

Obecně lze říci, že stejně jako v domácí politice je i v zahraniční politice situace dosti podobná, režim se opírá o politiku předchozího období, která je založena na geopolitické konfrontaci vůči zemím Západu a zapojování se do územních konfliktů kolem něj. V případě zahraniční politiky se však situace mnohonásobně vyhrotila, místo hybridní války na východní Ukrajině, která se vedla od roku 2014, se nyní vede plnohodnotná válka, která vlastně mobilizovala všechny zdroje uvnitř země, od lidských až po materiální. Následně, po invazi na Ukrajinu v zimě 2022, následovala poměrně vážná reakce světového společenství, která Rusko na mezinárodní diplomatické úrovni fakticky izolovala. Na Rusko byly rovněž uvaleny četné hospodářské sankce, které oslabily ekonomický potenciál země a zahrnovaly mimo jiné rozsáhlá restriktivní opatření vůči ruskému finančnímu systému (Gioe, 2022). Podle odborníků se navíc v důsledku západních ekonomických sankcí mnohonásobně zvýšila závislost Ruska na Číně a spojenci, jako je Írán nebo Severní Korea, fakticky získali právo veta nad některými aspekty ruské zahraniční politiky (BBC News, 2023).

V samotném Rusku navíc výrazně zesílila vojenská cenzura a pronásledování té části občanské společnosti, která se staví proti válce. Z rozhodnutí Roskomnadzoru tak byly zablokovány internetové stránky všech

nezávislých médií, která zveřejňovala informace odlišné od oficiálních zdrojů. Podle odborníků bylo zablokováno více než 15 000 různých webových stránek a informačních zdrojů, včetně Instagramu, Facebooku, Twitteru a dalších (Roskomsvoboda, 2023). A podle odhadů oficiální agentury, která se zabývá blokováním na území Ruské federace (Roskomnadzor), bylo na internetu zablokováno více než 170 tisíc materiálů s nepřesnými informacemi o tzv. speciální vojenské operaci (Interfax, 2023).

Kromě toho bylo v průběhu dvou let na základě nového trestního paragrafu o hanobení armády pokutováno nebo uvězněno více než 6 000 osob. Zvýšil se také počet odsouzených za ospravedlňování terorismu, zrady, špionáže a extremismu (Roskomsvoboda, 2024). Současné Rusko tak fakticky zavedlo vojenskou cenzuru, která pod hrozbou trestní odpovědnosti zakazuje šíření jakýchkoli informací o válce, které se liší od oficiálních informací. Podle profesora Moskevské státní univerzity Leonida Golovka bude počet případů podvrhů a pomluv jen narůstat, stejně jako počet zákazů v zemi, což je pro válečné období zcela předvídatelné (Roskomsvoboda, 2024).

Můžeme tedy konstatovat, že Rusko ve skutečnosti přerušilo prakticky všechny vazby se západním světem a zvolilo cestu přímé geopolitické konfrontace. Z hlediska rétoriky vládnoucích elit je "SVO" a konfrontace se Západem Rusku ku prospěchu a přispívá k posílení suverenity země, ale v důsledku invaze, již země utrpěla značné ekonomické, diplomatické, lidské a další ztráty. Občanská společnost v Ruské federaci je prakticky zničena, všichni, kdo se staví proti válce, jsou buď ve vězení, nebo v exilu, to je výsledek vojenské cenzury. Podle našeho názoru se další transformace uskuteční pouze v rámci zpřísnění vojenské cenzury, vytěsnění z veřejného prostoru všech názorů, které se odchyľují od oficiálního postoje, a také maximální koncentrace všech zdrojů na militarizaci společnosti a státu.

Souhrnně lze říci, že otázka další transformace země závisí pouze na tom, jaký politický kurz zvolí nové elity nebo současná vláda, neboť zkušenosti s

transformací politického režimu v Rusku ukazují, že požadavek na změnu často vychází spíše shora dolů než naopak. Není vyloučeno, že se může jednat o kurz demokratických reforem a liberalizace občanské společnosti, ale v rámci paradigmatu, v němž se Rusko posledních zhruba 20 let nacházelo, je zřejmá tendence k posílení autoritářsko-osobní diktatury, která se v zemi zformovala. Za těchto podmínek je podle našeho názoru transformace politického režimu možná pouze v podmínkách úplné revize celé vnitřní a zahraniční politiky státu a jejího budování v rámci mezinárodního práva a otevřené diplomacie, a to i se zeměmi Západu. Klíčem k pozitivní transformaci by tedy měly být takové pojmy jako spolupráce a snaha být součástí mezinárodního společenství, nikoliv konfrontace a izolace, které bohužel v současnosti v politickém systému Ruska převládají.

Závěr

Hlavním cílem naší diplomové práce bylo analyzovat transformaci politického režimu v moderním Rusku po pádu SSSR. Také v úvodu naší práce jsme formulovali výzkumné otázky, na které jsme se snažili v naší výzkumné práci odpovědět. Odpověď na první výzkumnou otázku, která zněla: „**Jak se proměnil politický režim v postsovětském Rusku?**“ můžeme formulovat takto. Po rozpadu Sovětského svazu zahájilo Rusko dlouhý a složitý proces demokratické transformace, který zahájil a podporoval tehdejší prezident Boris Jelcin a jeho tým reformátorů. Je třeba poznamenat, že tento proces probíhal se střídavými úspěchy jak v politické, tak v ekonomické oblasti.

Reformy přechodu k tržní ekonomice měly nekonzistentní a rozporuplný charakter, na jedné straně byly položeny základy liberálně demokratického systému, objevilo se soukromé vlastnictví a volný trh, na druhé straně v těchto letech země zažila řadu krizí, hyperinflaci, prudký pokles výroby, většina obyvatel země se dostala pod hranici chudoby, míra nezaměstnanosti přesáhla dvouciferné hodnoty, došlo k demografické krizi, investice do ekonomiky se prakticky snížily na nulu. V důsledku toho se Rusku nepodařilo vybudovat plnohodnotný tržní systém na místě starého plánovaného hospodářství, ale místo toho má smíšený ekonomický systém, v němž je podíl státní účasti poměrně vysoký.

Formálním výsledkem všech politických reforem v 90. letech byla změna politického a státního uspořádání země, přijetí nové ústavy, která formálně deklarovala demokratická práva a svobody občanů, a také skutečnost, že se Rusko stalo zemí se superprezidentskou formou vlády, navíc v zemi vznikl politický systém více stran a začal pracovat plnohodnotný dvoukomorový parlament.

Pokud totiž hovoříme o demokratické tranzici v Rusku v 90. letech, který zahrnuje především proces formování demokratických institucí, norem a zákonů, přechod k demokracii se neuskutečnil. Proces institucionalizace by totiž měl ústit do procesu upevňování nových demokratických institucí v politické kultuře

společnosti, přizpůsobené tradicím a hodnotám občanů. V průběhu této etapy by mělo dojít k jejich legitimizaci, která by prokázala jejich politickou a společenskou účinnost, což by se následně projevilo v důvěře občanů v tyto instituce. Tento proces však podle našeho názoru nebyl dokončen a byl komplikován především politickými krizemi, nestabilní ekonomickou situací, negativními demografickými a sociálními jevy a vznikem předpokladů pro návrat k autoritářskému režimu. Tyto a další negativní jevy politického života jednou provždy zmrazily naději na úspěch a dokončení přechodu k demokracii v Rusku.

Další výzkumná otázka naší diplomové práce zněla: **“Co bylo příčinou neúplnosti a rozpornosti demokratické transformace v Rusku?”** Na základě našeho výzkumu na ni lze odpovědět takto: Na základě vědeckých prací badatelů jsme dospěli k závěru, že překážky budování úspěšného demokratického režimu jsou dosti různé, mohou být politické, ekonomické, kulturní a další. V Rusku se během demokratických reforem v 90. letech vyskytovaly nejrůznější druhy těchto rozporů, na jedné straně můžeme hovořit o dědictví neúspěšných ekonomických reforem, které způsobily krize v sociálně-politické sféře, na druhé straně byl jasnou překážkou silný tradicionalistický historický vliv ruského státu. Za zmínku stojí také slabost občanské společnosti, která podle našeho názoru do značné míry podminila neúspěch dalšího rozvoje demokratických institucí v Rusku, a také geografické a národní zvláštnosti země, s nimiž se v procesu demokratizace jistě muselo počítat. Z pohledu výzkumníků probíhala demokratizace v Rusku shora dolů. Z toho lze vyvodit, že reformy, a to i v devadesátých letech, byly neoddělitelně spjaty s impulsem shora, tedy s iniciativou státní moci. Proto v současném Rusku je systém, v němž téměř zcela chybí místní autonomní samospráva a vyspělá občanská společnost, místo toho existuje vertikální mocenská struktura a zcela manuální řízení v terénu. Problém nezralosti a slabosti občanské společnosti byl jednou z překážek budování efektivního demokratického modelu v Rusku.

Také v naší výzkumné práci bylo úkolem odpovědět na otázku: „**Jak se režim proměnil během prezidentských období V. Putina a jak to ovlivnilo celou společnost?**“ Jedná se o poměrně širokou výzkumnou otázku, na kterou se nyní pokusíme v závěru formulovat vyčerpávající odpověď.

Za klíčový politický vektor vývoje státní struktury je během Putinova prvního a druhého prezidentství považováno posílení tzv. vertikály moci. Podstatou této reformy bylo vytvořit těsnější vazby mezi federálním centrem a regiony než dříve, aby se posílila kontrolovatelnost právě těchto regionů. S reformou mocenské vertikály navíc souvisí i reforma Rady federace, tj. horní komory ruského parlamentu, která vedla k nahrazení gubernátorů a předsedů zákonodárných sborů jmenovanými zástupci, kteří začali fungovat trvale. Zároveň se vytvořila dominantní mocenská strana v osobě Jednotného Ruska, která získala parlamentní monopol a začala ovládat všechny regiony a regionální zákonodárné orgány, což následně znemožnilo regionálním uskupením vážněji soutěžit o moc na místní úrovni. Lze tedy konstatovat, že reforma posilující vertikálu moci, kterou Putin důsledně realizoval během svého prvního prezidentského období, umožnila vytvořit politickou infrastrukturu pro další konzervativní či autoritářský model transformace.

V počátečním období putinismu v Rusku byla navíc od moci odstavena prakticky veškerá neloajální liberální opozice, kterou po volbách do Státní dumy v roce 2003 nahradila systémová opozice, která prokázala svou loajalitu vůči vládnoucí straně a fungovala jako pohodlná zástěna pro udržení image volitelnosti a zastupitelnosti moci. Dalším zřetelným znakem hybridnosti raného politického režimu je postupné zavádění totální kontroly nad médii a vznik politické cenzury. Není také možné dostatečně zdůraznit rostoucí vliv bezpečnostních a silových složek, které se staly doslova klíčovou silou při ochraně politického režimu. Lze tedy konstatovat, že navzdory ekonomické prosperitě v období nultých let se ruský režim již pomalu, ale jistě transformoval směrem k autoritativnímu systému v rámci konzervativní modernizace, ačkoli měl stále mnoho rysů hybridního

systemu, což zase umožňovalo určitou míru svobody ve společnosti a pluralitu názorů, stejně jako přítomnost liberální opozice, i když bez reálné moci a zastoupení v parlamentu.

Po tomto období následovala etapa zpřísnění, revizionismu vnitřní i zahraniční politiky a konečné konsolidace kurzu na nastolení autoritářsko-osobní diktatury v Rusku. Shrňeme-li tedy tuto část textu, můžeme na základě analyzovaných údajů s jistotou konstatovat, že ruský režim se v této době ubíral cestou posilování autoritářských metod vládnutí a zpřísnování politiky téměř ve všech sférách společnosti. Úloha ekonomiky při zajišťování legitimacy a stability politického režimu byla odsunuta do pozadí a místo ní se do popředí dostaly takové faktory jako represe a ideologie založená na posilování suverenity a hledání tradičních hodnot. V informační politice na pozadí války na východní Ukrajině se režim obrátil k metodám agresivní propagandy. A v rámci zpřísnění kontroly nad občanskou společností byly přijaty vysoce prestižní zákony o neziskových organizacích, zahraničních agentech a kontrole informací na internetu, které umožňují doslova pronásledovat nežádoucí osoby za jejich slova, potlačovat občanský aktivismus a věznit je za mítinky a pikety. Na druhé straně se zahraniční politika posunula k politice antizápadní a antiamerikanistické, což zase změnilo vektor ve vztazích se západním světem ze spolupráce na konfrontaci. Zahraniční politika se od nynějška orientovala na Východ, ruský režim zvolil cestu spolupráce a posilování vztahů s Čínou, Indií a řadou středoasijských zemí.

Tím jsme se plynule dostali k poslední výzkumné otázce naší diplomové práce, která zněla: **Jaký je stav současného moderního politického režimu v Rusku?** Je třeba začít tím, že v roce 2020 byla významně změněna ústava Ruské federace, což určilo budoucí politické směřování země. Vektor vývoje vnitřní politiky byl založen na posílení již tak neomezené moci prezidenta a podřízení ostatních složek státní moci spolu s tzv. tradičními hodnotami a vírou v Boha zakotvenými v nové ústavě, což zdůrazňuje ideologické zaměření reforem a snahu oddělit se od západních hodnot a budovat společnost kolem konceptu historického

dědictví státu. Celkově se ideologický vektor vývoje Ruska začal orientovat spíše na minulost, na úspěchy jiných generací než na vlastní úspěchy v současnosti, kterých v krátkém období vývoje moderního Ruska nebylo mnoho. Také v zemi byla v tomto období zničena veškerá mimosystémová opozice a všechny síly byly vrhnuty na obranu zavedeného systému s dominantním postavením jedné strany.

Byla také přijata řada stále represivnějších zákonů o zahraničních agentech, které výrazně omezují svobodu slova v zemi a ničí jakýkoli občanský aktivismus. Stejně jako v domácí politice je i v zahraniční politice situace dosti podobná, režim se opírá o politiku předchozího období, která je založena na geopolitické konfrontaci vůči zemím Západu a zapojování se do územních konfliktů kolem něj. V případě zahraniční politiky se však situace mnohonásobně vyhrotila, místo hybridní války na východní Ukrajině, která se vedla od roku 2014, se nyní vede plnohodnotná válka, která vlastně mobilizovala všechny zdroje uvnitř země, od lidských až po materiální. V samotném Rusku navíc výrazně zesílila vojenská cenzura a pronásledování té části občanské společnosti, která se staví proti válce.

V závěru naší práce jsme tedy stručně, ale jak se nám zdá zcela důsledně a explicitně zodpověděli všechny výzkumné otázky a dosáhli hlavního cíle práce. Politický režim v Rusku se po neúspěšných demokratických reformách v 90. letech pomalu, ale jistě vrací k autoritářství. Jestliže před lety 2008-2012 bylo ještě možné hovořit o hybridnosti politického režimu, pak po největších protestech v dějinách Ruska v letech 2011-2012 úřady konečně nabraly kurz na úplné zpřísnění vnitřní politiky. Kromě toho došlo také k revizi vztahů se západními partnery, v důsledku čehož se celá zahraniční politika začala opírat o myšlenku geopolitické konfrontace se zeměmi Západu, které jsou pro současný režim nesmiřitelnými nepřáteli. Výsledkem stability a úspěchu vládnoucích elit bylo namísto ekonomického úspěchu a skutečné modernizace v oblasti demokratického systému hledání nových významů a tradičních hodnot, vnějších nepřátel a eliminace jakékoli skutečné opozice, která by zpochybnila politický kurz země.

Literatura a zdroje

Amvrosov I. Dvacet měsíců nepřátelství. Kronika. // Амвросов И. Двадцать месяцев вражды. Хроника, 1997. Dostupné z: <http://old.russ.ru/antolog/1993/amvros.htm>

Arendtová X. Počátky totalitarismu // Арентдт Х. Истоки тоталитаризма. М., 1996. Dostupné z: http://krotov.info/libr_min/01_a/re/ndt_18.htm

Aven P. & Koch A. Gajdarova revoluce. Příběh z první ruky o reformách 90. let 20. Století // Авен П. Кох А. Революция Гайдара. История реформ 90-х из первых рук, 2013. Dostupné z: <https://www.litres.ru/book/alfred-koh/revoluciya-gaydara-istoriya-reform-90-h-iz-pervyh-ruk-5828489/chitat-onlayn/>

Bartl E. Why Democratisation in Russia is so Difficult to Achieve? 2014. Dostupné z: <https://www.lai.lv/viedokli/why-democratisation-in-russia-is-so-difficult-to-achieve-424>

BBC News, Volby v Rusku nikdy nevedly ke změně moci. Proč je tedy vlastně potřebujeme? 2021. Dostupné z: <https://www.bbc.com/russian/news-58708912>

BBC News. K čemu povede nový zákon o „zahraničních agentech“? 2022. Dostupné z: <https://www.bbc.com/russian/news-61164395>

BBC News. Putin podepsal zákon o zahraničních agentech. 2019. Dostupné z: <https://www.bbc.com/russian/features-50406548>

BBC News. Státní дума schválila zákon o nevládních organizacích a „zahraničních agentech“. 2012. Dostupné z: https://www.bbc.com/russian/russia/2012/07/120706_ngo_law_duma_hearings

Belkovskij S. Rozhovor: Čekista v čele Ruska: 20 let poté // Питерский чекист во главе России: 20 лет спустя. 2019. Dostupné z: <https://www.svoboda.org/a/30351504.html>

CELORUSKÉ CENTRUM PRO VÝZKUM VEŘEJNÉHO MÍNĚNÍ. Velká privatizace: 25 let poté // ВЦИОМ. Большая приватизация: 25 лет спустя, 2017. Dostupné z: <https://wciom.ru/analytical-reviews/analiticheskii-obzor/bolshaya-privatizacziya-25-let-spustya>

Collier. D., Levitsky. S. Democracy with Adjectives: Conceptual Innovation and Comparative Research. // World Politics. — 1997. — Vol. 49. — №. 3—PP. 430–451. Dostupné z: <https://www.bu.edu/washington/files/2015/01/Collier-and-Levitsky-Democracy-with-adjectives.pdf>

Dahl R. Democracy. Encyclopædia Britannica Chicago: Encyclopædia Britannica, 2007. Vol. 17, No. 179. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/democracy>

Dahl R. Úvod do teorie demokracie // Даль Р. Введение в теорию демократии. — М.: «Наука», СП КВАДРАТ, 1992. — С. 160.

Denisenko M. Emigrace z Ruska podle zahraničních statistik // Денисенко М. Эмиграция из России по данным зарубежной статистики, 2002. Dostupné z: <https://m.polit.ru/article/2002/05/13/464305/#d1>

Derluguian G. Industrializace moci // Дерлугьян Г. Индустриализация власти, 2008. Dostupné z: https://web.archive.org/web/20131023210935/http://expert.ru/expert/2008/30/industrializaciya_vlasti/

Deutsche Welle. Zrušení Putinových mandátů a dalších změn ruské ústavy. 2020. Dostupné z: <http://surl.li/thukj>

Diamond, L. Thinking about Hybrid Regimes. // Journal of Democracy. –2002. — Vol. 13. — №. 2. — PP. 21–35. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/1423/jaro2005/MVE445/um/Diamond-Thinking_about_Hybrid_Regimes.pdf

Duverger M. Politické strany / Пер. z francouzštiny // Дюверже М. Политические партии / Пер. с франц. - М.: Академический Проект, 2000. - 538 с. Dostupné z: https://igf.chuvsu.ru/bibl/Dyuverzhe_M_Politicheskie_partii.pdf

Eman E. Z dějin německého nacismu (konsolidovaný abstrakt) // Эман И. Из истории германского нацизма. (сводный реферат), 2006. Dostupné z: <https://cyberleninka.ru/article/n/2006-02-029-030-iz-istorii-germanskogo-natsizma-svodnyy-referat>

Federální zákon N 113-FZ // Федеральный закон "О порядке формирования Совета Федерации Федерального Собрания Российской Федерации" от 05.08.2000 N 113-ФЗ. Dostupné z: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_28087/

Federální zákon ze dne 02.12.2019 č. 426-FZ // Федеральный закон от 02.12.2019 № 426-ФЗ "О внесении изменений в Закон Российской Федерации "О средствах массовой информации" и Федеральный закон "Об информации, информационных технологиях и о защите информации". Dostupné z: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201912020074>

Federální zákon ze dne 8. června 2012 N 65-FZ // Федеральный закон от 8 июня 2012 г. N 65-ФЗ. Изменения в КоАП и закон о собраниях, митингах, демонстрациях, шествиях и пикетированиях. 2012. Dostupné z: <https://rg.ru/documents/2012/06/09/mitingi-dok.html>

Fenenko V. Koncepty a definice demokracie: antologie // Фененко В. Концепции и определения демократии: Антология, 2012. 224 с.

Feras A. Ideologie politických režimů ve světě // Ферас А. Идеология политических режимов в мире, 2019. Dostupné z: <https://cyberleninka.ru/article/n/ideologiya-politicheskikh-rezhimov-v-mire>

Filatov S. Program Na vlastní oči, rozhovor, 2008. Dostupné z: <https://web.archive.org/web/20081210165023/http://echo.msk.ru/programs/svoi-glaza/544670-echo/>

Forbes. Putinův nový článek: suverénní demokracie 2.0. 2012. Dostupné z: <https://www.forbes.ru/news/79031-novaya-statya-putina-rossii-neobhodimo-obnovit-mehanizmy-demokratii>

Freedom House. Annual Report 2004. Dostupné z: https://freedomhouse.org/sites/default/files/inline_images/2004.pdf

Freedom House. Annual Report 2006. Dostupné z: https://freedomhouse.org/sites/default/files/2020-02/Freedom_in_the_World_2006_complete_book.pdf

Freedom House. Global Freedom Status, 2024. Dostupné z: <https://freedomhouse.org/explore-the-map?type=fiw&year=2024>

Friedrich & Brzezinski. Totalitarian dictatorship and autocracy. – Cambridge (Mass.): Harvard university press, 1965. – XIII, 438 p. Dostupné z:

[http://faculty.washington.edu/sangok/NorthKorea/Friedrich, Carl and Abigniew Brzezinski - Totalitarian Dictatorship and Autocracy.pdf](http://faculty.washington.edu/sangok/NorthKorea/Friedrich,_Carl_and_Abigniew_Brzezinski_-_Totalitarian_Dictatorship_and_Autocracy.pdf)

Fromm E. Útěk ze svobody // Фромм Е. Бегство от свободы. Перевод Александрова, 2017. Dostupné z: https://modernproblems.org.ru/attachments/article/299/transl_v6_Fromm.pdf

Gajdar, E. Dny porážek a vítězství // Гайдар, Е. Дни поражений и побед. М. : ВАГРИУС, 1996. – 365 с. Dostupné z: http://www.yeltsincenter.ru/sites/default/files/books/kniga_Moy_20_vek_mob.pdf

Galperovitch D. Ekonomové o rozpadu SSSR: dluhy, deficit a nedostatek vůle // Гальперович Д. Экономисты о распаде СССР: долги, дефицит и отсутствие воли, 2016. Dostupné z: <https://www.golosameriki.com/a/dg-economic-resonance-for-collapse-of-the-ussr/3633219.html>

Gazeta.ru, Co psala západní média o ústavní krizi v Rusku v roce 1993. 2018. Dostupné z: https://www.gazeta.ru/politics/2018/10/03_a_12006271.shtml

Gioe D. Vladimir Putin's Russian World Turned Upside Down. 2022. Dostupné z: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0095327X221121778>

Grozovsky, B. Ne-revoluce: Kdo může za neúspěch reform z počátku 90. let? // Грозовский Б. Недореволюция: кто виноват в провале реформ начала 1990-х, 2013. Dostupné z: <https://www.forbes.ru/mneniya/istoriya/241265-nedorevoljutsiya-kto-vinovat-v-provale-reform-nachala-1990-h>

Guriev S. 20 let Vladimira Putina: transformace ekonomiky // Гуриев С. 20 лет Владимира Путина: трансформация экономики. 2019. Dostupné z: <https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2019/08/09/808435-20-vladimira-putina>

Haseltine W. Why Our World Is Aging, 2018. Dostupné z: <https://www.forbes.com/sites/williamhaseltine/2018/11/19/why-our-world-is-aging/?sh=169e8fb420db>

Hedlund, S. Neviditelné ruce, ruská zkušenost a sociální vědy. Způsoby vysvětlení systémového selhání // Хедлунд, С. Невидимые руки, опыт России и общественная наука. Способы объяснения системного провала / пер. с англ. Н. В. Автономовой; под науч. ред. В. С. Автономова; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». — М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2015. — 424 с. Dostupné z: https://vk.com/wall-68638203_3349

Huntington S. Politický řád v měnících se společnostech // Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах. — М.: Прогресс-Традиция, 2004. — 480 с. Dostupné z: <https://pavroz.ru/files/Hantingtonporyadok.pdf>

Nyland J. Democratic Theory: The Philosophical Foundations. Manchester: Manchester Univ. Press, 1995.

Charitonová O. Politické režimy a změny režimů v zrcadle vědeckého diskurzu // Харитоновна О.Г. Политические режимы и режимные изменения в зеркале научного дискурса / О.Г.Харитоновна // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Политология. 2017, Т. 19. №4. — С. 379-391. Dostupné z: <https://journals.rudn.ru/political-science/article/view/17571>

Illarionov A. 1993: Válka byrokracie proti demokracii // Илларионов А. 1993: война бюрократии против демократии, 2013. Dostupné z: <https://www.svoboda.org/a/25121094.html>

Inozemcev V. Smutné výsledky privatizace // Иноземцев В. Печальные итоги приватизации, 2011. Dostupné z: https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2011/01/24/privatizaciya_porossijski

Interfax. Roskomnadzor: více než 172 000 falešných informací o SWO zablokovaných v Runetu. 2023. Dostupné z: <https://www.interfax-russia.ru/main/roskomnadzor-bolee-172-tys-feykov-ob-svo-zablokirovano-v-runete>

Isajev B. Starověcí řečtí historici a filozofové o podstatě demokracie, jejím konfliktu s tyranii a oligarchií a moderním pohledu na tento proces // Исаев Б. Древнегреческие историки и философы о сущности демократии, ее конфликте с тиранией и олигархией и современный взгляд на этот процесс, 2015. Dostupné z: <https://cyberleninka.ru/article/n/drevnegrecheskie-istoriki-i-filosofy-o-suschnosti-demokratii-ee-konflikte-s-tiraniei-i-oligarhiei-i-sovremennyy-vzglyad-na-etot-protsess>

Javlinskij G. Reformátoři se dostávají k moci // Явлинский Г. Реформаторы приходят к власти, Интервью, 2010. Dostupné z: <https://www.forbes.ru/interview/45575-reformatory-prihodyat-k-vlasti-grigorii-yavlinskii>

Kamyšev D. Co znamená odchod architekta „suverénní demokracie“ // Камышев Д. Что означает уход архитектора «суверенной демократии». 2020. Dostupné z: <https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2020/02/20/823454-cto-oznachaet-arhitektora>

Kolsarieva N. Koncept politické moci a její podstata // Кольсариева Н. ПОНЯТИЕ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ВЛАСТИ И ЕЕ СУЩНОСТЬ, EESJ. 2017. №1-2 (17). Dostupné z: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-politicheskoy-vlasti-i-ee-suschnost>

Korotkevič V. Dějiny moderního Ruska 1991-2003 // Короткевич В. История современной России 1991-2003, 2004. — 296 s. Dostupné z: <https://studfile.net/preview/4200928/>

Kurawsky P. Porážka NTV: chmurné výročí // Куравский П. Разгром НТВ: мрачный юбилей. 2011. Dostupné z: <https://www.svoboda.org/a/3556677.html>

Levada centrum. Vnímání „devadesátých let“. 2020. Dostupné z: <https://www.levada.ru/2020/04/06/vospriyatie-devyanostyh/>

Levitsky. S., Way. L. A. The Rise of Competitive Authoritarianism. // Journal of Democracy. — 2002. — Vol. 13. — №. 2. — PP. 51–65. Dostupné z: https://scholar.harvard.edu/levitsky/files/SL_elections.pdf

Linz J. Totalitní a autoritativní režimy // Линц Х., Тоталитарные и авторитарные режимы, 2018. Перевод с английского Ольги и Петра Серебряных. Dostupné z: <https://magazines.gorky.media/nz/2018/4/totalitarnye-i-avtoritarnye-rezhimy.html>

Manen B. Principy zastupitelské vlády // Манен Б. Принципы представительного правления, — ЕуСПБ, 2008. — 324 s.. Dostupné z: <https://eusp.org/publications/bernar-manen-principy-predstavitel'nogo-pravleniya>

Mau V. Ruské hospodářské reformy z pohledu jejich západních kritiků // Мау В. Российские экономические реформы в представлении их западных критиков, 1999. Dostupné z: <https://www.iep.ru/files/text/other/economic-1999-2002/Zakluch.pdf>

Meduza. Před 10 lety Rusko přijalo první zákon o „zahraničních agentech“. Nyní může být za „zahraničního agenta“ prohlášen kdokoli. 2022. Dostupné z: <https://meduza.io/feature/2022/07/20/10-let-nazad-v-rossii-prinyali-pervyy-zakon-ob-inostrannyh-agentah>

Melville A. Politické režimy. Srovnávací analýza politických režimů. Totalitarismus a autoritářství // Мельвиль А. Политические режимы. Сравнительный анализ политических режимов. Тоталитаризм и авторитаризм, 2020. Dostupné z: <https://www.hse.ru/mirror/pubs/share/309134904>

- Mitrokhin S. Zákon o shromážděních 2012. Dostupné z: https://www.yabloko.ru/content/zakon_o_mitingah_2012_goda
- Nadace pro veřejné mínění, Jelcinův rating, 2000. Dostupné z: https://bd.fom.ru/cat/eltzin_/rating_eltsin
- Nivedita D. Rusko-asijské vztahy ve vznikajícím mezinárodním řádu. 2022. Dostupné z: <https://ru.valdaiclub.com/a/highlights/otnosheniya-rossii-i-azii-v-mezhdunarodnom-poryadke/>
- Nosach, I. Impact of Fertility Decline of the 90s on the Country's Economic Development." International Research Journal, no. 10(41), Nov. 2015.
- O'Donnell. G. Delegative Democracy? // Journal of Democracy. — 1994. — Vol. 5. — №. 1. — PP. 55–69. Dostupné z: <https://www.journalofdemocracy.org/articles/delegative-democracy/>
- OSN, World Urbanization Prospects: The 2018 Revision, 2019. Dostupné z: <https://population.un.org/wup/Publications/Files/WUP2018-Report.pdf>
- Ostrow J. Satarov G. Khakamada I. The Consolidation of Dictatorship in Russia: An Inside View of the Demise of Democracy. 2007.
- Pantin I. Osudy demokracie v Rusku // Пантин И. Судьбы демократии в России. 2004. Dostupné z: https://iphras.ru/uplfile/root/biblio/2004/Pantin_1.pdf
- Parlamentní noviny. Podzim 1993 a ruský parlamentarismus // Парламентская газета. Осень 1993-го и российский парламентаризм, 2013. Dostupné z: <https://www.pnp.ru/politics/osen1993-go-i-rossiyskiy-parlamentarizm.html>
- Petrov N. 20 let Putina: transformace siloviků // Петров Н. 20 лет Путина: трансформация силовиков. 2019. Dostupné z: <https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2019/08/21/809260-transformatsiya-eliti>
- Pisarevskaya A. Hlavní myšlenky a názory Alexise de Tocqueville // Писаревская А. Основные идеи и взгляды Алексиса де Токвиля, 2016. Dostupné z: <https://cyberleninka.ru/article/n/osnovnye-idei-i-vzglyady-aleksisa-de-tokvilya>
- Polinovskaya E. Koncepce totalitarismu a fašismu // Полиновская Е. Концепция тоталитаризма и фашизм, Вестник Московского государственного лингвистического университета. Общественные науки, no. 4 (812), 2018, pp. 141–151. Dostupné z: <https://cyberleninka.ru/article/n/kontseptsiya-totalitarizma-i-fashizm>
- Referenda v Ruské federaci: referenda konaná v celé Ruské federaci. Politika, 2005. Dostupné z: <http://www.politika.su/vybory/ref.html>
- Rogov K. 20 let Vladimira Putina: transformace režimu // Рогов К. 20 лет Владимира Путина: трансформация режима. 2019. Dostupné z: <https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2019/08/07/808337-20-let-putina>
- Roskomsvoboda. 15 000 webových stránek - nový „rekord“ vojenské cenzury. 2023. Dostupné z: <https://roskomsvoboda.org/ru/post/15000-voencenzura/>
- Roskomsvoboda. Počet odsouzení za „diskreditaci“ armády se zvýšil. 2024. Dostupné z: <https://roskomsvoboda.org/ru/post/rastut-prigovory-za-diskred/>
- Rothchild J. Introduction to Athenian Democracy of the Fifth and Fourth Centuries BCE, 2007. Wayne State University Law School Research Paper No. 07-32. Dostupné z: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1020397

- Rozov N. DYNAMICS OF HYBRID REGIMES AND SUSTAINABILITY/FRAGILITY OF NEO-TOTALITARIANISM, 2018. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/323247922_DYNAMICS_OF_HYBRID_REGIMES_AND_SUSTAINABILITYFRAGILITY_OF_NEO-TOTALITARIANISM
- Russian legislative election. Results. 1993. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/1993_Russian_legislative_election
- Russian presidential election. Results. 1996. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/1996_Russian_presidential_election
- Rutland P. PUTIN'S PATH TO POWER, 2000. Dostupné z: <https://uh.edu/~pgregory/conf/Rutland.PDF>
- Sachs J. The Collapse of Russia's Economy, 2000. Dostupné z: https://www.pbs.org/wgbh/commandingheights/shared/mini/text/int_jeffreysachs.html#16
- Shagina M. Has Russia's Pivot to Asia Worked? 2020. Dostupné z: <https://thediplomat.com/2020/01/has-russias-pivot-to-asia-worked/>
- Shitova E. Demokracie s adjektivy v politologickém diskurzu // Шитова Е. Демократии с прилагательными в политологическом дискурсе, Известия Саратовского университета : серия социология, политология. – 2014 - № 14 (3). – С. 98-102. Dostupné z: <https://cyberleninka.ru/article/n/demokratii-s-prilagatelnyimi-v-politologicheskom-diskurse>
- Shkel S. Moderní klasifikace autoritářských režimů // Шкель С. Современные классификации авторитарных режимов. “Политика и общество”.-2014.-№ 12(120).-С.1562-1570. Dostupné z: https://www.elibrary.az/docs/jurnal/jrn2014_753.pdf
- Shulman E. Jaký je politický režim v Rusku? // Шульман Е. Какой в России политический режим? 2015. Dostupné z: <https://meduza.io/cards/kakoy-v-rossii-politicheskiy-rezhim>
- Shulman E. Království politické imitace // Шульман Е. Царство политической имитации, 2014. Dostupné z: <https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2014/08/15/carstvo-imitacii>
- Stanovaya T. Jak se za pouhý rok stal politický režim v Rusku děsivějším - a nesmyslnějším // Становая Т. Как всего за один год политический режим в России стал страшнее — и бессмысленнее. 2021. Dostupné z: <https://meduza.io/feature/2021/06/08/kak-za-god-politicheskiy-rezhim-v-rossii-stal-strashnee-i-bessmyslennee>
- Suchov I. „Vertikála moci“ a sebeuvědomění národa // Сухов И. «Вертикаль власти» и самосознание нации, 2008. Dostupné z: <https://globalaffairs.ru/articles/vertikal-vlasti-i-samosoznanie-naczi/>
- Šulman E. Vladimir Ryzhkov a Jekatěrina Šulmanová diskutovali o osudu Státní dumy, 2019. Dostupné z: <https://www.mk.ru/politics/2019/01/10/vladimir-ryzhkov-i-ekaterina-shulman-obsudili-sudbu-gosdumy.html>
- The Economist. Repression ahead. 2013. Dostupné z: <https://www.economist.com/europe/2013/06/01/repression-ahead>
- The World Bank. GDP per capita, PPP (constant 2017 international \$) - Russian Federation, Kazakhstan, Belarus, Ukraine. Dostupné z: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.KD?end=2016&locations=RU-KZ-BY-UA&start=1996>

- Trenin D. 20 let Vladimira Putina: transformace zahraniční politiky // Тренин Д. 20 лет Владимира Путина: трансформация внешней политики. 2019. Dostupné z: <https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2019/08/14/808755-20-let-putina>
- Turovskij R. Posilování mocenské vertikály a problém politické modernizace v Rusku // Туровский Р. Укрепление властной вертикали и проблема политической модернизации в России. 2008. Dostupné z: <https://publications.hse.ru/chapters/96686013>
- Udalcov S. Jak začaly a jak skončily „bolotnajske protesty“ // Удальцов С. Как начинались и чем закончились болотные протесты. 2021. Dostupné z: <https://www.kommersant.ru/doc/5143517>
- Ústava RSFSR, 1937. Dostupné z: <http://museumreforms.ru/node/13824>
- Ústava RSFSR, 1978 ve znění z roku 1989. Dostupné z: <http://rusconstitution.ru/library/constitution/articles/1283/>
- Ústava Ruské federace, 1993. Dostupné z: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_28399/
- Višněvskij B. Deset znaků putinismu // Вишневский Б. Десять признаков путинизма. 2017. Dostupné z: https://web.archive.org/web/20190401180219/https://echo.msk.ru/blog/boris_vis/1905094-echo/
- Voice of America. Kremelské dezinformace o západních médiích jako zrcadlový přesun odpovědnosti. 2023. Dostupné z: <https://www.golosameriki.com/a/kremlin-looks-for-other-distribution-channels-meta-s-threads-isn-t-labeling-propaganda-accounts-/7209521.html>
- Výnos prezidenta Ruské federace č. 1763, 1999 // Указ Президента Российской Федерации от 31.12.1999 г. № 1763. Dostupné z: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/14857>
- Výnos prezidenta Ruské federace č. 849 // Указ Президента Российской Федерации от 13.05.2000 г. № 849, 2000. Dostupné z: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/15492>
- Weber M. Politické práce, 1895-1919 // Вебер М. Политические работы, 1895–1919. – М.: Праксис, 2003. – 422 с. Dostupné z: https://vk.com/wall-68638203_1552
- Weber M. Vybrané práce // Избранные произведения: Пер. с нем./Сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова; Предисл. П. П. Гайденко. — М.: Прогресс, 1990. — 808 с.— (Социологич. мысль Запада). С. 643–706. Dostupné z: <http://www.filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000304/index.shtml>
- Zakaria F. The Rise of Illiberal Democracy, 1997. Dostupné z: <https://www.foreignaffairs.com/world/rise-illiberal-democracy>